

Ανθρωπολογία και Λαογραφία: από την
εκατέρωθεν αδιαφορία στην υπό όρους
αναγνώριση αμοιβαίων ωφελημάτων

ΑΝ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕ την Ιστορία πέρασαν, σύμφωνα με την εξαιρετικά εύγλωττη διατύπωση του Α. Παπαταξιάρχη, από την «εκατέρωθεν αδιαφορία στην αμοιβαία προτίμηση, από την αντιπαράθεση στη σύνθεση»,¹ οι σχέσεις της ελληνικής Ανθρωπολογίας με την ελληνική Λαογραφία παραμένουν αντιφατικές και αμφίσημες. Είναι βέβαιο, ότι τα τελευταία χρόνια επανέρχεται συχνά το ζήτημα της συνομιλίας και τίθενται ερωτήματα αναφορικά με τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις που απαιτούνται, για να πραγματοποιηθεί η συνεργασία των δύο γνωστικών κλάδων στη μελέτη του νεοελληνικού γίγνεσθαι.² Τη στιγμή που υποδεικνύονται οι ριζικές διαφορές που χω-

1. Ε. Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή: Το παρελθόν στο παρόν. Ανθρωπολογία, ιστορία και η μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας», στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993, σ. 13.

2. Ενδεικτικά μπορώ να αναφέρω ορισμένα πρόσφατα κείμενα, στα οποία οι συγγραφείς, προερχόμενοι και από τους δύο επιστημονικούς χώρους, όταν εξετάζουν τις σχέσεις της ελληνικής λαογραφίας με την ανθρωπολογία εκφράζουν ρητά την ευχή να αποκατασταθεί ένας ουσιαστικός διάλογος ανάμεσα στους δύο γνωστικούς κλάδους βλ. Ε. Αλεξάκης, «Κοινωνική Ανθρωπολογία και Ελληνική Λαογραφία: ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πρόβλημα», στο *Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα*. Πρακτικά Συνεδρίου που οργανώθηκε από τον Σύλ-

ρίζουν τις δύο επιστήμες, ταυτόχρονα πλανάται μια συγκεχυμένη παραδοχή ότι οι δύο γνωστικοί κλάδοι, παραμερίζοντας τις αντιπαλότητες και αναγνωρίζοντας κοινά στοιχεία, θα πρέπει να συνεργαστούν προς όφελος των νεοελληνικών σπουδών.³ Και ενώ διαπιστώνεται η ανάγκη να διερευνηθούν τα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα των δύο επιστημονικών λόγων, το ζήτημα της μεταξύ τους σχέσης δεν έχει μέχρι σήμερα ρητά τεθεί, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις επιχειρείται να επι-

λογο Εργαζομένων του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1993, σσ. 23-47. Ε. Αυδίκος, «Λαογραφία: μια επιστήμη υπό αμφισβήτηση», *Δωδώνη*, 22 (1996), σσ. 1-12. Β. Νιτσιάκος, «Λαογραφία και Κοινωνική Ανθρωπολογία», στο Β. Νιτσιάκος, *Λαογραφικά Ετερόκλητα*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1997, σσ. 13-23. Φ. Τσιμπιρίδου, «Η λαογραφία ως 'κληρονομιά' στην κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία του ελλαδικού χώρου», στο Χ. Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός Πολιτισμός: Λαογραφία και Ιστορία. Συνέδριο στη μνήμη της Α. Κυριακίδου-Νέστορος*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 38-46. Προς την ίδια κατεύθυνση και προκειμένου να διερευνηθούν οι δυνατότητες εγκαθίδρυσης μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στους τρεις συναφείς επιστημονικούς κλάδους, την ιστορία, τη λαογραφία και την κοινωνική ανθρωπολογία, τον Απρίλιο του 2002, πραγματοποιήθηκε από την Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Σχολή Μωραΐτη) επιστημονικό συμπόσιο με τίτλο «Το παρόν του παρελθόντος: ιστορία, λαογραφία, κοινωνική ανθρωπολογία».

3. «Η Ελλάδα αποτελεί κατ' εξοχήν χώρα όπου η λαογραφία και η κοινωνική ανθρωπολογία, επιστήμες δίδυμες, αλλά και σε πολλά βαρυσήμαντα σημεία αντιπαρατιθέμενες, χορεύουν ένα επιστημολογικό pas de deux που αποτελεί και θεωρητικό λόγο και αντικείμενο εθνογραφικής ανάλυσης. (...) Πολλοί ισχυρίστηκαν ότι η στενή συνεργασία θα επωφελούσε τις νεοελληνικές (και γενικότερα πολιτιστικές) σπουδές πολύ περισσότερο απ' τις τυχόν διενέξεις και αντιπαραθέσεις, ελάχιστοι όμως έπραξαν προσωπικά εκείνο που συνέστησαν στο σύνολο των συναδέλφων». Μ. Herzfeld, «Η επιστημολογία της πολιτιστικής οικειότητας και η περίπτωση της ελληνικής λαογραφίας», στο Χ. Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός Πολιτισμός: Λαογραφία και Ιστορία. Συνέδριο στη μνήμη της Α. Κυριακίδου-Νέστορος*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 19.

λυθεί αβασάνιστα. Χωρίς να θίγονται θεωρητικά ή μεθοδολογικά ζητήματα, παραβιάζονται οι διαχωριστικές γραμμές μέσα από μια χειραγώγηση των όρων.

Γνώμη μου είναι ότι καθόλου δεν ωφελεί η περιστασιακή συμπαράθεση ή συνταύτιση των όρων, οι επιφανειακές δηλαδή εναλλαγές στο επίπεδο της ορολογίας, για τη δημιουργία ευκαιριακών εντυπώσεων. Με άλλα λόγια πιστεύω, ότι δεν έχουν νόημα οι προσπάθειες ούτε να καταργηθούν, αλλά ούτε και να ενισχυθούν οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στη «νοσταλγική-ρομαντική» λαογραφία και την «αυστηρή-επιστημονική» ανθρωπολογία. Είναι λιγότερο εποικοδομητικό να μέμφεται κανείς τη λαογραφική επιστήμη για τις αναπόφευκτες συνέπειες του εθνοκεντρικού της προσανατολισμού από το να αναγνωρίσει τους όρους της ιστορικής διαδικασίας από την οποία αναδύθηκε και κυρίως να διερευνήσει το πλαίσιο για μια ανθρωπολογική επεξεργασία του υλικού που η λαογραφία συγκέντρωσε.

Στο κείμενο που ακολουθεί θα αναζητήσω τις συντεταγμένες που θα επιτρέψουν να σκιαγραφηθεί το ιστορικό ανάδυσης και η εξελικτική πορεία των δύο αυτών επιστημονικών κλάδων στον ελληνικό χώρο, και θα επιχειρήσω να περιγράψω τις καταστατικές τους αρχές και να καταδείξω πώς οι αρχές αυτές αντανακλούν διαφορετικές ερμηνείες της εθνικής ταυτότητας, εξυπονούν διαφορετικές προσλήψεις της ετερότητας και εκφράζουν συγκεκριμένες —αντιθετικές— ιδεολογικές αντιλήψεις και στάσεις.

Θα ξεκινήσω περιγράφοντας πώς «μεταφέρεται» η μητροπολιτική ανθρωπολογική θεωρία, για να εφαρμοστεί στη μελέτη ενός παραδείγματος της περιφέρειας του ευρωπαϊκού κόσμου και ταυτόχρονα θα παρακολουθήσω πώς διαμορφώνεται ένας εντόπιος ανθρωπολογικός λόγος, τόσο μέσα από τη συστηματική θεμελίωση των ανθρωπολογικών σπουδών, όσο και τη θεσμική αποκατάσταση της ανθρωπολογικής πρακτικής στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσω την ιστορική πορεία της λαογραφίας, εμμένοντας στους ιδεολογικούς μηχανισμούς και τα προτάγματα που καθόρισαν τη φυσιογνωμία της

λαογραφικής επιστήμης στην Ελλάδα. Παρακολουθώντας την παράλληλη πορεία των γνωστικών κλάδων, θα επισημάνω τα μεταξύ τους κοινά σημεία και θα υποδείξω τις ριζικές διαφορές που τους χωρίζουν.

Το ανθρωπολογικό ενδιαφέρον για τη μελέτη των αγροτικών κοινοτήτων του ελλαδικού χώρου θα πρέπει να ενταχθεί μέσα στο γενικότερο πλαίσιο των ανακατατάξεων που επισυμβαίνουν μεταπολεμικά στο χώρο της ανθρωπολογίας.⁴

Η αυξανόμενη υποχώρηση των στοιχείων που χαρακτήριζαν τις «πρωτόγονες» κοινωνίες, —στοιχεία στα οποία κατεξοχήν επικεντρώνονταν οι κλασικές ανθρωπολογικές έρευνες— εξαιτίας του εκμοντερνισμού, αλλά και της αφομοίωσης των κοινωνιών αυτών προς τα ευρύτερα κοινωνικά σύνολα, η κατάλυση των αποικιοκρατικών καθεστώτων καθώς και οι ευρύτερες οικονομικές και πολιτικές ανακατατάξεις που συγκλονίζουν τη Δύση, έχουν σοβαρές συνέπειες και μπορεί να θεωρηθούν κά-

4. Όπως είναι γνωστό, από τα μέσα της δεκαετίας του '50, στο εσωτερικό της ανθρωπολογίας σημειώνονται ριζικές αναδιαρθρώσεις που αργότερα θα οδηγήσουν σε σημαντικές θεωρητικές μετατοπίσεις και μεθοδολογικές μεταστροφές. Με την ανάπτυξη της κριτικής στα ζητήματα που έθετε η αποικιοκρατία αμφισβητείται έντονα ο ανθρωπολογικός λόγος καθώς ταυτίζεται με τον ηγεμονικό λόγο της κυρίαρχης Δύσης και δημιουργείται μία τάση αυτοκριτικής αναφορικά, κυρίως, με το ρόλο του ανθρωπολόγου, την αρμοδιότητά του ως εξωτερικού παρατηρητή να μιλά για τους «άλλους». Ταυτόχρονα, εκφράζονται έντονες αμφιβολίες ως προς την εγκυρότητα των ερμηνειών που ο ανθρωπολόγος διατυπώνει και ως προς το πώς οι ερμηνείες αυτές μεταφέρονται στα ανθρωπολογικά κείμενα. Αμφισβητείται δηλαδή η «ουδετερότητα» και η «αντικειμενικότητα» της εθνογραφίας καθώς εμφανίζεται ως προβληματική η σχέση ανάμεσα στην πραγματικότητα και την ανθρωπολογική αναπαράσταση. Βλέπε, σχετικά, Ε. Παπαταξιάρχης, «Για την ανθρωπολογία σήμερα. Θέσεις, αμφισβητήσεις, αναθεωρήσεις», *Διαβάζω* 323 (1993), σσ. 36-43. Α. Μπακαλάκη, «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας», *Διαβάζω*, 323(1993), σσ. 52-58. Δ. Γκέφου-Μαδιανού, *Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

ποιοι από τους λόγους που ευθύνονται για τη βαθιά κρίση που προκαλείται, από τα μέσα της δεκαετίας του '50, στους κόλπους της ανθρωπολογίας.⁵

Οι θεωρητικές ανακατατάξεις που ακολούθησαν σε συνδυασμό με την κατάλυση της δυτικής αποικιοκρατικής κυριαρχίας συνέβαλαν, ώστε οι ερευνητές να στραφούν προς τη μελέτη κοινωνιών που μέχρι τότε δεν είχαν απασχολήσει παρά μόνο τους ιστορικούς και κατά δεύτερο λόγο τους λαογράφους. Έτσι, οι ανθρωπολόγοι απομακρύνονται από τις φυλετικές κοινωνίες της Αφρικής, της Ασίας ή της Ωκεανίας και στρέφονται προς τις λεγόμενες «σύνθετες» κοινωνίες, την περιφέρεια του ευρωπαϊκού κόσμου. Η ανθρωπολογία παύει να είναι αποκλειστικά η επιστήμη του «μακρινού» και του «εξωτικού», η «απόσταση» δεν αποτελεί πλέον τον κυρίαρχο παράγοντα για την «κατασκευή» του αντικείμενου της εθνογραφικής έρευνας, οι όροι της ετερότητας αναγνωρίζονται στο «γνωστό» και το «οικείο»,⁶ οι μικρές και απομονωμένες κοινωνότητες της ευρωπαϊκής περιφέρειας αναδεικνύονται σε προνομιούχο αντικείμενο της ανθρωπολογικής πρακτικής.

Μέσα, λοιπόν, σ' αυτήν την προοπτική «επαναπατρισμού» της ανθρωπολογίας, οι μελετητές ανακαλύπτουν και τον ελληνικό αγροτικό χώρο. Στην Ελλάδα, μέχρι τότε, δεν υπάρχει ανθρωπολογική παράδοση. Τα αίτια αυτής της απουσίας, θα πρέπει να αναζητηθούν στη γενικότερη καθυστέρηση που χαρακτηρίζει την ανάπτυξη και τη θεσμοθέτηση των κοινωνικών επιστημών στον ελληνικό χώρο. Αντίθετα με τα άλλα Ευρωπαϊκά κράτη, στην Ελλάδα η παρατεταμένη διαδικασία συγκρότησης του εθνικού κράτους και τα συνακόλουθα ζητήματα αμφισβήτησης της εθνικής συνέχειας, σε συνδυασμό με την περιφερειακή θέση της Ελλάδας απέναντι στο διεθνή καπιταλισμό και την επακόλου-

5. Βλ. Ε. Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Η ανθρωπολογία σε κρίση», *Ο Πολίτης*, 30-31 (1979) σσ. 20-35, 31-38.

6. Πρβλ. Μ. Augé, «L'autre proche», στο Μ. Segalen (επιμ.), *L'autre et le semblable*, CNRS, Παρίσι 1989, σσ. 19-33.

θη καθυστερημένη εισαγωγή της εκβιομηχάνισης, έχουν συχνά επισημανθεί⁷ ως οι κυριότερες αιτίες που μπορούν να ερμηνεύσουν τη σημαντική καθυστέρηση στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών και τη, μέχρι τα τελευταία χρόνια, περιθωριακή τους θέση στα ελληνικά πανεπιστήμια.⁸

Παρά ταύτα, πολύ πριν τη συστηματική εισαγωγή του ανθρωπολογικού λόγου και την καθιέρωσή του σε ακαδημαϊκό επίπεδο, ανιχνεύονται σημαντικά δείγματα αυτού που θα μπορούσε να ονομαστεί ελληνική «πρωτο-ανθρωπολογία».⁹ Η μεσοπολεμική περίοδος, για παράδειγ-

7. Από τους ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με την πορεία και την εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα, ορισμένοι, όπως η Δ. Γκέφου-Μαδιανού, προκειμένου να ερμηνεύσουν την καθυστερημένη εισαγωγή τους στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο εστιάζονται στη σημασία της κυριαρχίας μιας εθνοκεντρικής ιδεολογίας (βλ. D. Gefou-Madianou, «Mirroring Ourselves through Western Texts: The limits of an indigenous Anthropology», στο H. Driessen (επιμ.), *The Politics of Ethnographic Reading and Writing: Confrontations of Western and Indigenous Views*, Saarbrücken- Fort Lauderdale: Verlag Breitenbach Publishers, 1993, σσ. 163-164) ενώ άλλοι τονίζουν περισσότερο την αντιστοιχία ανάμεσα στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών και τις διαδικασίες εξέλιξης του βιομηχανικού καπιταλισμού στη Δύση (βλ. S. Damianakos, «Présentation», στο S. Damianakos (επιμ.), *Aspects du changement social dans la campagne grecque*, *The Greek Review of Social Research* (Numéro Spécial), EKKE, Αθήνα 1981, σ. 4).

8. Όπως η Δ. Γκέφου-Μαδιανού παρατηρεί μέχρι τη δεκαετία του '80 στο ελληνικό πανεπιστήμιο οι κοινωνικές επιστήμες δεν έχουν παρά έναν καθαρά βοηθητικό ρόλο στο πλαίσιο των Φιλοσοφικών, Νομικών και Φιλολογικών επιστημών, οι οποίες μάλιστα ακολουθούν το πρότυπο των γαλλικών και των γερμανικών εκπαιδευτικών συστημάτων του 19ου αι., βλ., D. Gefou-Madianou, «Mirroring Ourselves through Western Texts: The limits of an indigenous Anthropology», *ό.π.*, σ. 163.

9. Ήδη από τα τέλη του 19ου αι. και κυρίως στις αρχές του 20ού αι. δημοσιεύονται μελέτες, είτε μεταφράσεις έργων, που παρότι δεν γράφονται από ανθρωπολόγους παρουσιάζουν, ωστόσο, ανθρωπολογικό ενδιαφέρον. Για μία εμπεριστατωμένη

μα, σφραγίζεται από το έργο του Κ. Καραβίδα, ο οποίος κατ' ουσίαν μεταφέρει τη θεωρία του F. Le Play στο ελληνικό παράδειγμα. Ακούραστος μελετητής, για 30 περίπου χρόνια, της ελληνικής υπαίθρου κατορθώνει στο έργο του «Αγροτικά»,¹⁰ χρησιμοποιώντας τη συγκριτική μέθοδο και την επιτόπια παρατήρηση να αποτυπώσει τη δομή και τη λειτουργία των γεωργοκτηνοτροφικών σχηματισμών σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες μορφές της οικογενειακής οργάνωσης που χαρακτηρίζαν την Ελλάδα και τις χώρες της Βαλκανικής, στις αρχές του 20ού αιώνα και στο μεσοπόλεμο. Στη μεταπολεμική περίοδο αξίζει να αναφερθούν οι μελέτες των Ι. Κορδάτου, της Κ. Κακούρη και κυρίως του Π. Λεκατσά, που προτείνουν την κατανόηση μορφών του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού μέσα από αναφορές σε θρησκευολογικά ανθρωπολογικά δεδομένα.¹¹

Οι πρώτες συστηματικές απόπειρες να εισαχθεί η ανθρωπολογία και να αναγνωρισθεί θεσμικά στον ελληνικό χώρο εντοπίζονται στις μεταπολεμικές επίσης δεκαετίες. Οι απόπειρες αυτές εντοπίζονται σε πολλαπλά επίπεδα. Το 1960, ο Ι. Περισιτιάνης, (J. Peristiany) ανθρωπολόγος, κυπριακής καταγωγής, με ιδιαίτερα σημαντικές σπουδές στην Αγγλία —μαθητής του Μαλινόφσκι (Malinowski) και σύγχρονος του Έβανς-Πρίτσαρντ (Evans-Pritchard) στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στην Οξφόρδη— αναλαμβάνει την ίδρυση του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Παραμένοντας για τα επτά επόμενα χρόνια ως επιστημονικός διευθυντής, ο Ι. Περισιτιάνης θα παίξει καθοριστικό ρόλο στις διαδικασίες ανάπτυξης και θεσμικής αποκατάστασης

αναφορά στις συγκεκριμένες μελέτες βλ. Δ.Γ. Τσαούσης, «Η Κοινωνική Ανθρωπολογία στην Ελλάδα». Προλογικό σημείωμα στην ελληνική έκδοση του Γ. Λιένχαρντ, *Κοινωνική Ανθρωπολογία*, Gutenberg, Αθήνα 1985, σσ. 12-13.

10. Κ.Δ. Καραβίδα, *Αγροτικά.*, Παπαζήσης, Αθήνα 1978 [α' έκδοση 1931].

11. Βλ. Δ.Γ. Τσαούσης, «Η Κοινωνική Ανθρωπολογία στην Ελλάδα». Προλογικό σημείωμα στην ελληνική έκδοση του Γ. Λιένχαρντ, *Κοινωνική Ανθρωπολογία*, ό.π., σ. 13.

της ανθρωπολογίας στην Ελλάδα.¹² Στο πλαίσιο του ΕΚΚΕ η ανθρωπολογία, σε στενή συνάρτηση με άλλες κοινωνικές επιστήμες (κοινωνιολογία, ανθρωπογεωγραφία), θα αναγνωριστεί για πρώτη φορά σε θεσμικό επίπεδο, χωρίς ωστόσο η θεσμική αυτή αναγνώριση να λειτουργήσει κατά τρόπο, ώστε να δημιουργηθούν και τα πρώτα ερείσματα στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο.

Ανεξάρτητα από τη θεσμική αναγνώριση, αντικείμενο και πεδίο εθνογραφικής έρευνας η Ελλάδα καθίσταται, για πρώτη φορά, στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Τότε, πραγματοποιούνται οι πρώτες συστηματικές ανθρωπολογικές μελέτες που αφορούν ελληνικές κοινότητες και βασίζονται στην επιτόπια έρευνα και τη συμμετοχική παρατήρηση. Πρόκειται για έρευνες που πραγματοποιούν αγγλοσάξονες ανθρωπολόγοι, οι οποίοι μεταφέρουν το φονξιοναλιστικό μοντέλο, έτσι όπως κυριαρχούσε στην αγγλική ανθρωπολογική θεωρία της εποχής εκείνης και όπως το είχαν ήδη εφαρμόσει, μελετώντας τις πρωτόγονες κοινωνίες της Αφρικής ή της Πολυνησίας. Προερχόμενοι από το τμήμα της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Οξφόρδης, μαθητές οι περισσότεροι του Έβανς-Πρίτσαρντ, καταφθάνουν στην Ελλάδα έχοντας στις «αποσκευές» τους μία συγκεκριμένη θεωρητική οπτική, τη δομολειτουργιστική, αποφασισμένοι, κατά συνέπεια, να εστιάσουν στο παρόν, εφαρμόζοντας απόλυτα τη συγχρονική ανάλυση και στοχεύοντας σε ολιστικές μονογραφίες, ακριβώς όπως είχαν προσεγγίσει και τους πρωτόγονους λαούς. Βασικό αντικείμενο των πρώτων αυτών ανθρωπολογικών μελετών είναι η ανάλυση της μορφής και λειτουργίας των μικρών αγροτοκτηνοτροφι-

12. Ο Ι. Περιστιάνης παρέμεινε Δ/ντής μέχρι το 1967, οπότε η χούντα περιόρισε δραστικά τις δραστηριότητες του ΕΚΚΕ είτε απολύοντας είτε συλλαμβάνοντας ερευνητές (βλ. Ε. Κοβάνη, *Οι εμπειρικές έρευνες στην Ελλάδα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1986, σ. 31). Όπως είναι γνωστό, στα πρώτα αυτά χρόνια λειτουργίας του το ΕΚΚΕ θα ενισχύσει σημαντικά την ανθρωπολογική έρευνα στην Ελλάδα, ενώ εκεί θα δημιουργηθούν ερευνητικές θέσεις για τους πρώτους έλληνες ανθρωπολόγους.

κών κοινοτήτων του ελλαδικού χώρου. Οι εθνογραφικές έρευνες καλύπτουν όλες τις όψεις της κοινωνικής οργάνωσης των μικρών κοινοτήτων, οι οποίες παρουσιάζονται ως ενιαία και ομοιογενή σύνολα, κλειστά συστήματα απόλυτα οροθετημένα και ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αναφορά στην ευρύτερη περιφέρεια αλλά και τον εθνικό κορμό.

Παρά δηλαδή τη στροφή της ανθρωπολογίας προς τα νέα της, επί ευρωπαϊκού αυτή τη φορά εδάφους, αντικείμενα, το ανθρωπολογικό εγχείρημα εξακολουθεί να καθορίζεται από τους όρους και τις συνιστώσες που χαρακτηρίζαν τις πρωτόγονες κοινωνίες. Με άλλα λόγια, αναζητούνται και πάλι μικρές και απομονωμένες κοινωνικές ομάδες, με απλές τεχνικές δομές, καταδικασμένες σχεδόν σε δημογραφικό και οικονομικό μαρασμό, οι οποίες σε τελική ανάλυση δεν απείχαν πολύ από την εικόνα του εξωτισμού, που μέχρι τότε μετέφεραν τα ανθρωπολογικά κείμενα.¹³

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η εθνογραφική έρευνα και μελέτη των ελληνικών χωριών, η οποία ταυτίζεται με το εγχείρημα να συγκροτηθεί ένα θεωρητικό παράδειγμα με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μεσογειακού πολιτισμού. Μια σειρά από μελέτες επιχειρούν να αποδείξουν ότι η Μεσόγειος παρά τις πολιτικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές διαφορές των επιμέρους κοινωνιών που τη συναποτελούν, συνιστά μια ιδιαίτερη εθνογραφική περιοχή¹⁴ και το διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό

13. Πρβλ. Μ. Κουρούκλη, «Οι ανθρωπολογικές έρευνες στην Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, 2 (1978), σσ. 83-90. Επίσης, Α. Μπακαλάκη, «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας», *ό.π.*

14. Η έννοια της «εθνογραφικής περιοχής» ανταποκρίνεται ιδιαίτερα στη συγκριτική διαδικασία της ανθρωπολογικής πρακτικής. Όπως ο Α. Παπαταξιάρχης υπογραμμίζει «Μέσα από την ένταξη σε μία εθνογραφική περιοχή, η κάθε εθνογραφική περίπτωση εμπλέκεται στη διαλεκτική εθνογραφικής εμπειρίας και ανθρωπολογικής θεωρίας και αποκτά ευρύτερο ενδιαφέρον». Α. Παπαταξιάρχης, «Εθνογραφία και Αυτογνωσία». Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση του Μ. Herzfeld, *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. XXII).

εκείνο, που νομιμοποιεί την πολιτισμική ομοιογένειά της, έγκειται στο ότι ταυτίζεται με τον αξιακό κώδικα της «τιμής» και της «ντροπής». Το δίπολο τιμή-ντροπή καταδεικνύει την ετερότητα του μεσογειακού πολιτισμού ή αλλιώς πιστοποιεί την απαραίτητη «απόστασή» του από το δυτικό – βορειοευρωπαϊκό πολιτισμό, έτσι ώστε να αιτιολογείται η ανάδειξή του σε αντικείμενο της ανθρωπολογικής γνώσης. Γι' αυτό και στις ανθρωπολογικές μελέτες, που αφορούν στις μεσογειακές κοινότητες, οι αξίες της τιμής και της ντροπής εμφανίζονται να διαπερνούν όλες τις πλευρές της κοινωνικής πραγματικότητας, προσδίδοντάς τους την αναγκαία πολιτισμική διακριτότητα και ταυτόχρονα να αποτελούν το πλαίσιο για την ερμηνεία πολλών και συχνά ετερόκλητων πολιτισμικών φαινομένων.¹⁵

Μέσα σ' αυτό το κλίμα υποστασιοποίησης της «μεσογειακότητας»,¹⁶ ο Ι. Περιστιάνης, πιστός στην αγγλική ανθρωπολογική σχολή,

15. Ο σχηματικός χαρακτήρας αυτής της θεωρητικής προσέγγισης βρέθηκε συχνά στο επίκεντρο κριτικών, οι οποίες υπογράμμισαν ότι η έμφαση στην ομοιογένεια της Μεσογείου ως πολιτισμικού χώρου είχε σαν συνέπεια την παραγνώριση της σημασίας των τοπικών ιδιαιτεροτήτων. Τονίστηκε επίσης ο βορειοευρωπαϊκός εθνοκεντρισμός, ο οποίος υποβόσκει στην «κατασκευή» του μεσογειακού αξιακού συστήματος ως διαφοροποιητικού χαρακτηριστικού που επιτρέπει την ανάδειξη εθνογραφικής περιοχής. Βλέπε, σχετικά, M. Herzfeld, «Honour and Shame: Problems in the Comparative analysis», *Man (N.S.)*, 15 (1980), σσ. 339-351. M. Herzfeld, *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, (μτφρ. Ρ. Αστρινάκη), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998. D.D. Gilmore, «Introduction: The Shame of Dishonor», στο D.D. Gilmore (επιμ.), *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, American Anthropological Association, Ουάσινγκτον 1987, σσ. 2-21. J. Pina-Cabral, «The Mediterranean as a category of Regional Comparison: A Critical View», *Current Anthropology*, 30 (1989), σσ. 399-406.

16. Με τον όρο «μεσογειακότητα» αποδίδεται στα ελληνικά ο νεολογισμός «Mediterraneanism» που εισάγεται από τον M. Herzfeld. Βλ. M. Herzfeld, *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και*

θα πρωταγωνιστήσει στη διαμόρφωση του νέου θεωρητικού παραδείγματος. Πράγματι, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί, ότι μέχρι τώρα δεν έχει αποτιμηθεί στις σωστές διαστάσεις, η συμβολή των τριών «Μεσογειακών Διασκέψεων» που διοργάνωσε ο Διευθυντής του ΕΚΚΕ στην Αθήνα το 1961, 1963 και το 1966. Οι εισηγήσεις των συγκεκριμένων διασκέψεων αποτέλεσαν το υλικό αντίστοιχων δημοσιεύσεων που ουσιαστικά σηματοδότησαν τη στροφή προς την έμφαση και την ανάδειξη της ομοιογένειας του μεσογειακού πολιτισμού.¹⁷

Πάντως, στην ίδια περίοδο, τοποθετείται από τους περισσότερους μελετητές η γέννηση της ελληνικής ανθρωπολογίας. Πιο συγκεκριμένα, κατά το έτος 1964, δημοσιεύεται η μελέτη του Τζ. Κάμπελ (J. Campbell) —μαθητή του Ι. Περισιτιάνη— για την κοινωνία των Σαρακατσάνων ημινομάδων κτηνοτρόφων της Ηπείρου.¹⁸ Πρόκειται για ένα κείμενο πρωτοποριακό, το οποίο και παραμένει ένα από τα πιο σημαντικά δείγματα της μεσογειακής εθνογραφίας. Με βάση, το αξιακό δίπολο τιμή-ντροπή, ο συγγραφέας επιχειρεί μία εξαιρετικά ενδελεχή ανάλυση όλων των όψεων της κοινωνικής οργάνωσης των Σαρακατσάνων, ανάλυση η οποία είναι αποτέλεσμα της πρώτης επιτόπιας έρευνας που διεξάγεται στην Ελλάδα κατά το διάστημα 1954-55. Παρά τις κριτικές που ασκήθηκαν και οι οποίες κατεξοχήν επικεντρώθηκαν στο γεγονός ότι ο

της *Ευρώπης*, ό.π., σ. 84 και σημείωση του επιστημονικού επιμελητή της έκδοσης στην ελληνική γλώσσα στην ίδια σελίδα.

17. Βλ. J. Peristiany, *Honour and Shame. The value of Mediterranean Society*, Weidenfeld and Nicolson, Social Sciences Centre, Λονδίνο-Αθήνα 1965. J. Peristiany *Contributions to Mediterranean Sociology (Mediterranean Rural Communities and Social Change)* Acts of the Mediterranean Sociological Conference. Athens, July 1963, Mouton – The Hague-Social Sciences, Παρίσι-Αθήνα 1968. J. Pitt-Rivers, *Mediterranean Countrymen: Essays in the Social Anthropology of the Mediterranean*, The Hague-Mouton, Παρίσι 1968.

18. Βλ. J. Campbell, *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1964.

άγγλος ανθρωπολόγος μελέτησε τους έλληνες κτηνοτρόφους, εφαρμόζοντας θεωρητικά μοντέλα που παρέπεμπαν στη φυλετική οργάνωση κοινωνιών της Αφρικής, ωστόσο η μελέτη του αποτελεί βασικό σημείο αναφοράς —κυρίως η λεπτομερειακή ανάλυση της δομής του συστήματος της συγγένειας— και άξονα σύγκρισης ως προς τον οποίο τα εθνογραφικά δεδομένα του ελλαδικού χώρου (και όχι μόνο) μέχρι και σήμερα ακόμα οφείλουν να αντιπαραβάλλονται.

Η επόμενη επιτόπια έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την αμερικανίδα Ε. Φρηντλ (E. Friedl), κατά τη χρονική περίοδο 1955-56 —ένα χρόνο δηλαδή αργότερα από την επιτόπια του Τζ. Κάμπελ— σε ένα τελείως διαφορετικό χωριό, τα Βασιλικά, αγροτική κοινότητα της Βοιωτίας, θα δημοσιευτεί δύο χρόνια νωρίτερα (1962) από τη μονογραφία για τους Σαρακατσάνους και θα αποδειχθεί εξίσου σημαντική πηγή αναφοράς για την ελληνική εθνογραφία.¹⁹ Η Ε. Φρηντλ, εκπρόσωπος της αμερικανικής ανθρωπολογικής σχολής, μας δίνει μία τυπική πολιτισμική μελέτη που έχει καθιερωθεί ως κλασική κυρίως για τη ριζοσπαστική ανάλυση των σχέσεων των δύο φύλων. Η συγγραφέας αποτυπώνει τον έντονο διαχωρισμό των φύλων στο εσωτερικό της κοινότητας, προβαίνοντας σε πρωτοποριακές για την εποχή της εννοιολογικές διαιρέσεις (δημόσιο/ιδιωτικό). Οι απόψεις της Ε. Φρηντλ για τη θέση των γυναικών καθώς και η έμφαση στη σημασία της προίκας και σε άλλες πρακτικές που επιτρέπουν να γίνει λόγος για ρητή γυναικεία δύναμη, άνοιξαν νέους δρόμους όχι μόνο για την ελληνική εθνογραφία, αλλά και γενικότερα για την ανθρωπολογική έρευνα, αφού για πρώτη φορά η γυναικεία σκοπιά αποκτά σημαίνουσα θέση στην ανθρωπολογική σκηνή.²⁰

19. Βλ. E. Friedl, *Vasilika: A village in Modern Greece*, Holt, Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1962.

20. Για μία εμπειριστατωμένη αναφορά στις επιδράσεις του έργου της Ε. Friedl στην ελληνική εθνογραφία αλλά και γενικότερα τη φεμινιστική ανθρωπολογία βλ. Ε. Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας», στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ.

Σ' αυτό το πρώιμο στάδιο, ανήκουν και οι επιτόπιες μελέτες των Γάλλων γεωγράφων, οι οποίοι στις δεκαετίες του '60 και '70 συνεργάστηκαν στενά με τους ερευνητές του ΕΚΚΕ.²¹ Παρότι η γεωγραφική θεώρηση σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται με την ανθρωπολογική προσέγγιση, ωστόσο, οι επιτόπιες έρευνες των γεωγράφων (κυρίως στη Θεσσαλία και τα νησιά) παρέχουν χρήσιμα στοιχεία για την ανθρωπολογική ανάλυση. Εξάλλου, οι μελέτες αυτές των γεωγράφων παρουσιάζουν πρόσθετο ενδιαφέρον γιατί, σε αντίθεση με τις εθνογραφικές έρευνες της εποχής εκείνης, δεν περιορίζονται αποκλειστικά στη συγχρονική θεώρηση των διαφόρων περιοχών αλλά, υποστηρίζοντας ότι ο κάθε τόπος είναι προϊόν αλληλόδρασης ανθρώπου και περιβάλλοντος, επιχειρούν να συνδέσουν το χώρο με την τοπική ιστορία, αντλώντας στοιχεία από τις διαθέσιμες κατά περίπτωση ιστορικές πηγές.²²

Από τη δεκαετία του '70, ο αριθμός των ανθρωπολογικών ερευνών που εστιάζονται σε ελληνικά παραδείγματα αρχίζει να αυξάνεται με εντυπωσιακούς ρυθμούς. Οι μελετητές αυτοί, εκπρόσωποι κατά κύριο λόγο της αγγλοσαξονικής σχολής, πραγματοποιούν επιτόπιες έρευνες σε διάφορα ελληνικά χωριά, ενώ εξακολουθούν να κινούνται στα θεωρητικά πλαίσια της μεσογειακής ανθρωπολογίας και να επικεντρώνονται στα κλασικά ζητήματα της μεσογειακής εθνογραφίας.²³ Με το αντιστικτικό

Παραδέλλης (επιμ.), *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης – Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σσ. 50-52.

21. Βλ. ενδεικτικά: B. Kayser - K. Thompson, *Οικονομικός και Κοινωνικός Άτλας της Ελλάδος*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1964. G. Burgel, *Pobia. Etude géographique d'un village crétois*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1965. M. Sivignon, *Les Pasteurs du Pinde Septentrional*, Lyon, Centre de Sciences Sociales d'Athènes – Centre d'Etudes et de Recherches sur la Géographie de l'Europe, 1968. E. Kolodny, *La population des îles de la Grèce. (Essai de géographie insulaire en méditerranée orientale)*, Aix-en Provence, Edisud, 1974.

22. Βλ. Μ. Κουρούκλη, «Οι ανθρωπολογικές έρευνες στην Ελλάδα», *ό.π.*, σ. 90.

23. Βλ. ενδεικτικά, J. du Boulay, *Portrait of a Greek Mountain Village*, Cla-

δίπολο «τιμή-ντροπή» να παραμένει κυρίαρχο πλαίσιο ανάλυσης, οι εθνογραφίες στηρίζουν τις ερμηνείες τους και σε άλλες διχοτομικές έννοιες (μέσα-έξω, δημόσιο-ιδιωτικό, δαιμονικό-θείο), οι οποίες μ' αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται σε αναλυτικές κατηγορίες που χρησιμοποιούνται, για να αναλυθούν οι διάφορες λειτουργίες, κυρίως της συγγένειας, αλλά και των πολιτικο-οικονομικών και θρησκευτικών όψεων της κοινωνικής οργάνωσης.²⁴

Από την άποψη της γεωγραφικής κατανομής, οι εθνογραφικές αυτές έρευνες περιορίζονται κυρίως στη νότια Ελλάδα. Η Στερεά Ελλάδα, η Πελοπόννησος και τα νησιά του Αιγαίου κυριαρχούν στις ανθρωπολογικές αυτές αναλύσεις, που υπακούουν σχεδόν πάντα στις ίδιες μεθοδολογικές επιταγές.²⁵ Οι ανθρωπολόγοι αναζητούν κοινότητες του ελλαδικού χώρου που να διαθέτουν, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, τις προϋποθέσεις για την εφαρμογή της συγχρονικής μεθόδου, παρακάμπτοντας με τον τρόπο αυτό το πρόβλημα προσαρμογής της θεωρίας του πρώιμου ανθρωπολογικού δομολειτουργισμού και συνακόλουθα των μεθοδολογικών τους εργαλείων στις συνθήκες της «σύνθετης» ελληνικής κοινωνίας. Άλλωστε, σε αυτήν την αναζήτηση του «οικείου εξωτικού», θα πρέπει να αποδώσουμε την τάση των ανθρωπολόγων της εποχής εκείνης να επικεντρώνονται στις πιο διαφορετικές και πιο «περίεργες» πλευρές της νεοελληνικής πραγματικότητας, οι οποίες πιστοποιούσαν σε ακραίο βαθμό την απόσταση από το δικό τους πολιτισμό.²⁶

rendon Press, Οξφόρδη 1974. J. Dubisch, «The domestic Power of Women in a Greek Island Village», *Studies in European Society*, 1(1974), σσ. 23-33. J. Dubisch, «Greek Women: Sacred or Profane», *Journal of Modern Greek Studies*, 1(1983), 185-202. J. Dubisch, *Gender and Power in Rural Greece*, Princeton University Press, Πρίνστον 1986.

24. Πρβλ. Α. Μπακαλάκη, «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας», *ό.π.*

25. Μ. Κουρούκλη, «Οι ανθρωπολογικές έρευνες στην Ελλάδα», *ό.π.*, σ. 78.

26. Βλ. L. M. Danforth, «The ideological Context of the Search for Con-

Έτσι, ενώ από τη δεκαετία του '60, η Ελλάδα μετατρέπεται σε πεδίο έντονων οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, με την εκβιομηχάνιση, τη μετανάστευση και την αστικοποίηση να επιταχύνουν τη διάβρωση των αξιών κυρίως στον αγροτικό χώρο, τα ανθρωπολογικά κείμενα, αγνοώντας την αστική ανάπτυξη, αναζητούν την έννοια και τη λειτουργία θεσμών και αξιών στο εσωτερικό στατικών, διακριτών και απόλυτα οροθετημένων συνόλων, χωρίς αναφορά στην ευρύτερη κοινωνία και, κυρίως, ανεξάρτητα από κάθε έννοια του χρόνου.²⁷ Η ιστορική διάσταση απουσιάζει εντελώς και με τη συστηματική αποφυγή αναφοράς σε κάθε είδους γραπτές αρχαικές πηγές, αλλά και με την παραγνώριση οποιασδήποτε διαχρονικής προσέγγισης που θα επέτρεπε να τοποθετηθούν τα κοινωνικά μορφώματα μέσα σ' ένα γενικότερο πλαίσιο και να καταδειχθούν οι επιπτώσεις των διαδικασιών κοινωνικού και πολιτισμικού μετασχηματισμού.

Την εικόνα αυτή έρχονται να διαφοροποιήσουν ορισμένες έρευνες που πραγματοποιούν Γάλλοι ερευνητές, οι οποίοι, λιγότερο επηρεασμένοι από τη θεωρία του δομολειτουργισμού, προσανατολίζονται και εστιάζουν το ενδιαφέρον τους σε θέματα πιο προσφιλή στη γαλλική θεωρία.²⁸ Οι

tinuities in Greek Culture», *Journal of Modern Greek Studies*, 2 (1984) 1, σ. 65, υποσ. 52.

27. Ο J. Davis τονίζει το μεθοδολογικό ζήτημα που θέτει η προσπάθεια, κοινό χαρακτηριστικό των ανθρωπολόγων της Μεσογείου, να αναδείξουν το «οικείο εξωτικό», προσπάθεια που τους οδηγεί στην αναζήτηση περιθωριακών κοινοτήτων τις οποίες μελετούν ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αναφορά στο ευρύτερο περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, βλ. J. Davis, *The People of the Mediterranean: An Essay in Comparative Social Anthropology*, Routledge & Kegan Paul, Λονδίνο 1977, σσ. 7-8.

28. Στη δεκαετία του '70, όταν και οι Γάλλοι ανθρωπολόγοι αρχίζουν να «ανακαλύπτουν» την ελληνική ύπαιθρο αυξάνεται αντίστοιχα και ο αριθμός των Ελλήνων που αναζητούν να σπουδάσουν ανθρωπολογία στα γαλλικά πανεπιστήμια. Τα θεωρητικά όρια που θέτουν οι έρευνες των Γάλλων ανθρωπολόγων καθορίζουν εξίσου και το εγχείρημα των Ελλήνων ερευνητών που ακολουθούν τη γαλλική ανθρωπολογική παράδοση.

Γάλλοι ανθρωπολόγοι αποδίδουν λιγότερη σημασία στο ρόλο και τη λειτουργία κάθε θεσμού ως προς την ύπαρξη και τη διατήρηση της κοινωνίας ως ολότητας. Αντίθετα, δίνουν έμφαση στις πρακτικές και τις στρατηγικές που αναπτύσσουν τα κοινωνικά υποκείμενα και οι κοινωνικές ομάδες, έτσι ώστε μέσα από διαρκείς διαδικασίες αμφισβήτησης και διαπραγμάτευσης της καθημερινής ζωής να συνεργούν στην αναπαραγωγή και το μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών, επιδιώκοντας, κυρίως, την ικανοποίηση των υλικών και συμβολικών τους συμφερόντων.²⁹

Παρότι και οι Γάλλοι ανθρωπολόγοι επικεντρώνονται στην κοινωνική και συγγενειακή οργάνωση, ωστόσο, η προσέγγισή τους είναι ριζικά διαφορετική από τη φονξιοναλιστική της αγγλοσαξονικής σχολής εφόσον δεν αναζητούν τις λειτουργίες της συγγένειας, αλλά αναλύουν τις σχέσεις αιματοσυγγένειας και αγχιστείας στη διαπλοκή τους αφενός με τις γαμήλιες στρατηγικές, τις αρχές που καθορίζουν τις γαμήλιες ανταλλαγές και αφετέρου με τις στρατηγικές διαδοχής και μεταβίβασης των υλικών και των συμβολικών αγαθών από γενιά σε γενιά.³⁰ Καταδεικνύεται επίσης η σημασία των συγγενειακών σχέσεων ως σχέσεων υλικής και συμβολικής κυριαρχίας,³¹ ενώ μέσα στο ίδιο πλαίσιο που αντλεί και

29. Βλ. ενδεικτικά, B. Vernier, *La genèse sociale des sentiments. Aînés et cadets dans l'île grecque de Karpathos*, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Παρίσι 1991.

30. Βλ. για παράδειγμα, C. Piauxt (επιμ.), *Familles et biens en Grèce et à Chypre*, L'Harmattan, Παρίσι 1985. B. Vernier, «Emigration et dérèglement du marché matrimonial», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 15 (1977), σσ. 31-58. B. Vernier, «Filiation, transmission des biens, règles de résidence et pouvoir domestique dans les îles de la mer Egée», στο G. Ravis-Giordani (επιμ.) *Femmes et Patrimoine dans les sociétés rurales de l'Europe Méditerranéenne*, CNRS, Παρίσι 1987. B. Vernier, *La genèse sociale des sentiments. Aînés et cadets dans l'île grecque de Karpathos*, ό.π.

31. Βλ. ενδεικτικά, B. Vernier, *Rapports de parenté et rapports de domination. Etude de cas: 1) Représentation mythique du monde et domination masculine chez les*

από τη μαρξιστική παράδοση εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων και ειδικότερα ο ρόλος που διαδραματίζουν οι γυναίκες στη μεταβίβαση και την αποδοχή της ανδρικής κυριαρχίας, καθώς και οι διάφορες μορφές που παίρνει η γυναικεία αντίσταση απέναντι στην ανδρική δύναμη.³²

Ένα σημαντικό σημείο απόκλισης των γαλλόφωνων μελετητών του ελλαδικού χώρου σε σχέση με τους Αγγλοσάξονες συναδέλφους τους εντοπίζεται στις σαφείς προσπάθειες των εκπροσώπων της γαλλικής σχολής να ενσωματώσουν στην ανθρωπολογική έρευνα την ιστορική διάσταση. Οι Γάλλοι ανθρωπολόγοι φαίνονται περισσότερο διατεθειμένοι να αναγνωρίσουν την αναγκαιότητα συνομιλίας μεταξύ της ιστορίας και της ανθρωπολογίας, αφού πολύ γρήγορα συνειδητοποιούν τόσο τη χρησιμότητα των πληροφοριών που παρέχουν οι γραπτές πηγές όσο και τη σκοπιμότητα της αναγωγής σε όρους, έννοιες και εργαλεία της κοινωνικής ιστορίας. Συναρτώντας λοιπόν την επιτόπια συμμετοχική παρατήρηση με την επεξεργασία των αρχείων, των κειμένων και των ιστορικών μαρτυριών, που αφορούν τη συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική ομάδα, επιχειρούν να αποκαταστήσουν μία διαλεκτική σχέση μεταξύ παρόντος και παρελθόντος.³³ Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε ειδικά από τους γαλλόφωνους ανθρωπολόγους στη μελέτη

Pomaques, 2) *L'ordre social des aînés canaques à Carpathos et sa reproduction*, Διδακτορική Διατριβή, EHESS, Παρίσι 1977.

32. Βλ. ενδεικτικά, I. Beopoulou, «Trikeri: mobilité et rapports d'appartenance», στο Σ. Δαμιανάκος (επιμ.), *Aspects du changement social dans la campagne grecque*, The Greek Review of Social Research (Numéro Spécial), ΕΚΚΕ, Αθήνα 1981, σσ. 191-199. M-E. Handman, *La violence et la ruse. Hommes et femmes dans un village grec*, Aix en Provence, Edisud, 1983.

33. Βλ. τον πρόλογο στη μελέτη της M-E. Handman για ένα χωριό του Πηλίου (M-E. Handman, *La violence et la ruse. Hommes et femmes dans un village grec*, ό.π.) καθώς και το εισαγωγικό σημείωμα στο συλλογικό τόμο που επιμελείται η C. Piault [C. Piault (επιμ.), *Familles et biens en Grèce et à Chypre*, ό.π.].

των συγγενειακών και οικιακών δομών του παρελθόντος.³⁴ Εφαρμοζόντας ποσοτικές μεθόδους για την ανάλυση απογραφικού και αρχαιακού υλικού οδηγήθηκαν σε συμπεράσματα σχετικά με τη δομή και τις μορφές της οικιακής ομάδας σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου.³⁵

Σήμερα πάντως, που η χρονική απόσταση επιτρέπει μια κριτική αποτίμηση της συμβολής των δύο μεγάλων ανθρωπολογικών παραδόσεων, της αγγλικής και της γαλλικής, στη συγκρότηση της ελληνικής ανθρωπολογίας θα είχε να παρατηρήσει κανείς, ότι οι δύο σχολές δεν συνομιλούν μεταξύ τους, τουλάχιστον μέσα από τη μελέτη του ελληνικού παραδείγματος. Είναι φανερό ότι αγγλόφωνοι και γαλλόφωνοι ερευνητές κινούνται και λειτουργούν μέσα στα θεωρητικά πλαίσια της δικής του ο καθένας θεωρητικής παράδοσης, προσανατολίζονται στην ανάλυση όψεων της ελληνικής πραγματικότητας σε απόλυτη συνάρτηση με τη θεωρητική τους κατάρτιση, χωρίς να ενδιαφέρονται να αποκαταστήσουν ένα διάλογο που θα έδινε το έναυσμα για ευρύτερες θεωρητικές συζητήσεις και μεθοδολογικές διαμάχες και θα οδηγούσε σε σημαντικά συμπεράσματα, ενδεχομένως όχι μόνο για την ανθρωπολογική ερμηνεία των ελληνικών δεδομένων.

Η παραγωγή «ιθαγενούς» ανθρωπολογικού λόγου, αν με τον όρο αυτό εννοούμε τις μελέτες Ελλήνων ανθρωπολόγων με αντικείμενο κοινότητες του ελληνικού χώρου, σηματοδοτείται από τη δημοσίευση, στις αρχές της δεκαετίας του '90, δύο συλλογικών τόμων. Οι δύο αυτοί συλλογικοί τόμοι³⁶ περιλαμβάνουν τα κείμενα των εισηγήσεων του συμπο-

34. Βλ. P.H Stahl, *Household, Village and Village Confederation in South-eastern Europe*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1986.

35. Βλ., για παράδειγμα, Μ. Κουρούκλη, «Οικογενειακές δομές και πρότυπα διαμονής στην Κέρκυρα τον 19ο αιώνα», στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993, σσ. 265-290.

36. Πρόκειται για τα βιβλία: Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*, Καστανιώτης – Πανεπιστήμιο

σίου κοινωνικής ανθρωπολογίας, που πραγματοποιήθηκε στη Μυτιλήνη το Σεπτέμβριο του 1986, και στο οποίο Έλληνες και ξένοι ανθρωπολόγοι από διάφορες χώρες της Ευρώπης, την Αμερική και την Αυστραλία που είχαν μελετήσει τον ελληνικό χώρο, συζήτησαν, με αφορμή την ίδρυση του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, τους κατευθυντήριους άξονες του προγράμματος σπουδών του συγκεκριμένου τμήματος και προσπάθησαν να προσδιορίσουν τους βασικούς ορίζοντες της ανθρωπολογικής έρευνας στην Ελλάδα.

Στον πρώτο τόμο συγκεντρώνονται οι έρευνες που, εστιάζοντας στην κοινωνική και συμβολική συγκρότηση των δύο φύλων, εντάσσονται στο πεδίο της λεγόμενης «ανθρωπολογίας του φύλου». Η εννοιολόγηση της γυναικείας και της ανδρικής ταυτότητας επιχειρείται μέσα από ορισμένες ριζοσπαστικές σκοπιές —όπως για παράδειγμα η ζωοκλοπή, ο συμπουσιασμός, οι θρησκευτικές τελετουργίες και τα προσκυνήματα, ο χορός—, προσεγγίσεις, οι οποίες υποδεικνύουν και τους νέους προσανατολισμούς του ανθρωπολογικού εγχειρήματος, που φαίνεται να απομακρύνεται από την έμφαση στις διχοτομικές αντιθέσεις και τα αντιστικτικά δίπολα.

Οι μελέτες του δεύτερου τόμου παραπέμπουν στην προσπάθεια να καταδειχθεί η αναγκαιότητα επανακαθορισμού των σχέσεων ιστορίας και ανθρωπολογίας, κατά τη διερεύνηση των διαφόρων όψεων της νεοελληνικής κοινωνίας. Οι θεματικές ενότητες του βιβλίου αποδεικνύουν ότι οι μελετητές έχουν στραφεί στην ιστορικότητα των εθνογραφικών δεδομένων, καθώς αναζητούν τους τρόπους με τους οποίους το παρελθόν καθορίζει και μετασχηματίζει το παρόν και πώς τα κοινωνικά υποκείμενα επιστρατεύουν διαδικασίες και πρακτικές προκειμένου να διαπραγματευθούν

Αιγαίου, Αθήνα 1992 και Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα βιβλία απετέλεσαν για αρκετά χρόνια τα βασικότερα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της κοινωνικής ανθρωπολογίας στα νεοσύστατα τμήματα του ελληνικού πανεπιστημίου.

και να ανακατασκευάσουν το παρελθόν τους. Εξάλλου, η έμφαση στην ιστορική μορφολογία της οικιακότητας αποσκοπεί στο να αποτυπώσει την πολλαπλότητα της μορφής των οικιακών ομάδων, η οποία ωστόσο συνδυάζεται με τη δομική σταθερότητα της συγγένειας στο χρόνο.

Την ίδια περίοδο, εκτός από τη δημοσίευση των ανακοινώσεων του ιδρυτικού συνεδρίου της Μυτιλήνης, παρατηρείται γενικότερα μια έντονη εκδοτική δραστηριότητα που μεταξύ άλλων μαρτυρεί και τη ρητή, πλέον, παρουσία της ανθρωπολογικής σκοπιάς στην ελληνική πραγματικότητα. Έτσι, ένα αφιέρωμα στην ανθρωπολογία με αναφορές στην πορεία και την εξέλιξή της στον ελληνικό χώρο σε λογοτεχνικό περιοδικό³⁷ ευρείας κυκλοφορίας όπως και η έκδοση του πρώτου τεύχους εθνολογικού περιοδικού³⁸ συνιστούν, χωρίς αμφιβολία, σημαντικά βήματα για την ανάδειξη και την ενίσχυση του ιθαγενούς ανθρωπολογικού λόγου.

Σ' αυτή την πορεία που διαγράφει η επιστήμη της ανθρωπολογίας στην Ελλάδα από τα πρώτα δειλά βήματα μέχρι τα τελευταία χρόνια, οπότε μπορούμε να μιλάμε και για συστηματική παραγωγή ιθαγενούς επιστημονικού λόγου, καθοριστικό ρόλο έπαιξε αδιαμφισβήτητα η ανάπτυξη των πανεπιστημιακών σπουδών ανθρωπολογίας. Πράγματι, η ίδρυση των πρώτων Πανεπιστημιακών Τμημάτων στη δεκαετία του '80 συνετέλεσε αποφασιστικά στη θεσμική αποκατάσταση της ανθρωπολογικής πρακτικής.

Η επίσημη, θεσμικά αναγνωρισμένη, εισαγωγή της κοινωνικής ανθρωπολογίας στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο θα πρέπει να συνδεθεί με τις ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές μεταβολές που χαρακτηρίζουν τις προσπάθειες της μεταδικτατορικής Ελλάδας να ολοκληρώσει τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού και να επιτύχει ταχείς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Κυρίως, η ακαδημαϊκή θεμελίωση των

37. Πρόκειται για το ειδικό αφιέρωμα στην Κοινωνική Ανθρωπολογία του περιοδικού «Διαβάζω» που δημοσιεύεται το 1993.

38. Το 1992 κυκλοφορεί ο πρώτος τόμος του περιοδικού «Εθνολογία» που εκδίδει η Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας.

ανθρωπολογικών σπουδών συναρτάται με τις ριζικές αλλαγές και τις σημαντικές ανακατατάξεις που επιφέρει στο ελληνικό Παν/μιο ο Νόμος – Πλαίσιο το 1982.³⁹

Το 1984 θεσμοθετείται το Τμήμα Ιστορίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το οποίο όμως θα ξεκινήσει τη λειτουργία του λίγα χρόνια αργότερα, το 1987, αρχικά με ένα διετή κύκλο μεταπτυχιακών μαθημάτων ενώ από την επόμενη χρονιά θα λειτουργήσει και σε προπτυχιακό επίπεδο.⁴⁰ Το 1989 δημιουργείται το Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και ένα χρόνο αργότερα, το 1990, το Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας στο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (1993), στο πλαίσιο της Σχολής Επιστημών του Ανθρώπου, που εντάσσεται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και εδρεύει στο Βόλο, ιδρύεται το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Λαογραφίας, το οποίο θα λειτουργήσει και θα δεχτεί φοιτητές για πρώτη φορά το Σεπτέμβριο του 1998. Από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του Τμήματος, το πρόγραμμα σπουδών δεν περιορίζεται μόνο στην κλασική εκδοχή μελέτης του παραδοσιακού πολιτισμού, η οποία

39. Βλ. D. Gefou-Madianou, «Disciples, discipline and reflection. Anthropological encounters and trajectories», στο M. Strathern (επιμ.), *Audit Cultures. Anthropological studies in accountability, ethnics and the academy*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2000, σσ. 258-259. Επίσης, Ε. Παπαταξιάρχης, «Η πανεπιστημιακή αποκατάσταση της κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα. Μία πρώτη προσέγγιση». *Προοπτικές και μέλλον των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα* (επιστημονικό διήμερο 19-20 Οκτωβρίου 1996), Τμήμα Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, 1999, σσ. 227-246.

40. Μετά από δύο χρόνια λειτουργίας η επίσημη ταυτότητα του Τμήματος θα τροποποιηθεί και ο τίτλος του θα μεταβληθεί, διατηρώντας μόνο τον όρο Κοινωνική Ανθρωπολογία Βλ. Ε. Παπαταξιάρχης, «Η πανεπιστημιακή αποκατάσταση της κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα. Μία πρώτη προσέγγιση». *Προοπτικές και μέλλον των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα* (επιστημονικό διήμερο 19-20 Οκτωβρίου 1996), ό.π., σ. 235.

ταυτίζεται με τον ακαδημαϊκό λαογραφισμό, αλλά περιλαμβάνει και μαθήματα που αντανακλούν την ανθρωπολογική σκοπιά και παραπέμπουν στην ανθρωπολογική θεωρία. Μετά από τέσσερα χρόνια και λίγο πριν αποφοιτήσουν οι πρώτοι πτυχιούχοι, το συγκεκριμένο Τμήμα θα οδηγηθεί στην αναδιάρθρωση των βασικών επιστημονικών του κατευθύνσεων με την εγκατάλειψη του όρου «λαογραφία» και την αντικατάστασή του από τον όρο «κοινωνική ανθρωπολογία», καθώς τα μαθήματα λαογραφίας περιορίζονται και το βάρος μετατοπίζεται προς την κοινωνική ανθρωπολογία.

Στα τέλη της ίδιας δεκαετίας, οι πολιτικές ανακατατάξεις που συνταράσσουν τα Βαλκάνια έχουν σαν συνέπεια, μεταξύ άλλων, την ίδρυση τμημάτων Βαλκανικών Σπουδών σε περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, γεγονός που δίνει νέα ώθηση στην ακαδημαϊκή ανάπτυξη της ελληνικής ανθρωπολογίας. Το ακαδημαϊκό έτος 1996-97 ιδρύεται το Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας που θα δεχθεί φοιτητές για πρώτη φορά το έτος 1998-99, ενώ κατά το ακαδημαϊκό έτος 1997-98 ξεκινά τη λειτουργία του και το Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Φλώρινα. Και τα δύο αυτά τμήματα εντάσσουν περισσότερα από ένα μαθήματα κοινωνικής ανθρωπολογίας στο πρόγραμμα σπουδών τους.

Τέλος, εντελώς πρόσφατη (Δεκέμβριος 2001 – αρχές 2002) είναι και η θεσμοθέτηση δύο μεταπτυχιακών προγραμμάτων Κοινωνικής Ανθρωπολογίας. Πρόκειται για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, και το αντίστοιχο του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.⁴¹

41. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι το μεταπτυχιακό πρόγραμμα που λειτουργούσε στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου από το 1987 οδήγούσε στην εκπόνηση διδακτορικής διατριβής και δεν χορηγούσε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών για την παρακολούθηση του διετούς κύκλου μαθημάτων. Με τη νομοθετική ρύθμιση του

Η συνοπτική επισκόπηση της παρουσίας της ανθρωπολογίας στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο αποδεικνύει ότι παρά τη μεγάλη καθυστέρηση, σήμερα, η πανεπιστημιακή αποκατάσταση των ανθρωπολογικών σπουδών έχει πλέον συντελεσθεί. Ο αριθμός των φοιτητών που παρακολουθούν μαθήματα κοινωνικής ανθρωπολογίας είναι σημαντικός, ενώ και ο αριθμός των διδασκόντων έχει αυξηθεί εντυπωσιακά. Σε ικανοποιητικά επίπεδα κυμαίνεται και ο αριθμός των φοιτητών που προχωρούν στην εκπόνηση διδακτορικής διατριβής, συνεχίζοντας τις μεταπτυχιακές τους σπουδές είτε στο εξωτερικό (κυρίως στην Αγγλία και σε μικρότερο βαθμό στη Γαλλία και την Αμερική), είτε στην Ελλάδα.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '90, στο εσωτερικό της ελληνικής ανθρωπολογίας και με δεδομένη πλέον την ακαδημαϊκή και θεσμική καθιέρωση του ανθρωπολογικού λόγου, παρατηρούνται σημαντικές αναθεωρήσεις και ταυτόχρονα επιχειρούνται νέες προσεγγίσεις στην ανθρωπολογική μελέτη των ελληνικών παραδειγμάτων. Με βάση και τα σύγχρονα ρεύματα της ανθρωπολογικής θεωρίας που σηματοδοτούν τη μεθοδολογική έμφαση στη δράση των υποκειμένων και επικεντρώνουν στις έννοιες της κοινωνικής εμπειρίας και της κοινωνικής πρακτικής, ο επαναπροσδιορισμός των σχέσεων μεταξύ ιστορίας και ανθρωπολογίας προκύπτει επιτακτικός. Έτσι, επιδιώκεται να γενικευθεί ο συνδυασμός της επιτόπιας συμμετοχικής παρατήρησης σε συγχρονικό επίπεδο με την ιστορική διερεύνηση του αρχαιικού υλικού, κατά τη μελέτη της ελληνικής κοινωνίας, εφόσον, όπως αποδεικνύεται, επιτρέπει να αποκατασταθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα εμπειρικά δεδομένα αποκτούν τις πραγματικές τους διαστάσεις, αναδύονται οι κανονικότητες και σε ορισμένες περιπτώσεις διακριβώνεται η απόσταση ανάμεσα στον κανόνα και την κοινωνική πρακτική.⁴²

2002, το μεταπτυχιακό πρόγραμμα με τίτλο «Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία» αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητο και επιτρέπει την απόκτηση ιδιαίτερου τίτλου σπουδών.

42. Βλ., για παράδειγμα, Ε. Τουντασάκη, «Οι γραπτές ιστορικές πηγές και

Παράλληλα με την έμφαση στην ανθρωπολογική αξιοποίηση των ιστορικών μαρτυριών διευρύνεται επίσης και ενισχύεται, σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, η μελέτη θεμάτων που αφορούν στη συγκρότηση της κοινωνικής μνήμης, στις διαδικασίες ιστορικής διαπραγματεύσεως της ταυτότητας και των αναπαραστώσεων του παρελθόντος. Έτσι, σε αντίθεση με τις παλιότερες εθνογραφίες που παρέπεμπαν σε μία στατική αντίληψη της πραγματικότητας, οι πιο πρόσφατες αναλύουν τα εθνογραφικά δεδομένα σε συνάρτηση τόσο με τα ιστορικά συμφραζόμενα όσο και με το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό τους πλαίσιο, έτσι ώστε μέσα από τις συνέχειες και τις ασυνέχειες να καταδεικνύονται οι

η σημασία τους για την ανθρωπολογική προσέγγιση των σύνθετων κοινωνιών», στο Γ. Παπαγεωργίου (επιμ.), *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1998, σσ. 223-255. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εμβάπτιση των εμπειρικών δεδομένων σε μία ιστορική προοπτική που, όπως ήδη αναφέραμε, αρχικά υιοθετείται από τους γαλλόφωνους ανθρωπολόγους, αναδεικνύεται τα τελευταία χρόνια σε κυρίαρχη τάση στο εσωτερικό της ελληνικής εθνογραφίας. Η μελέτη των κοινωνικών μορφωμάτων καθώς και των νοοτροπιών που διάρθρωσαν τις συγγενειακές δομές του παρελθόντος αναδείχτηκε πολύ γρήγορα σε προνομιούχο πεδίο για τη σύγκλιση της ιστοριογραφικής προσέγγισης με την ανθρωπολογική ανάλυση κατά την εθνογραφική έρευνα της νεοελληνικής κοινωνίας και ταυτόχρονα συγκέντρωσε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των επιχώριων ανθρωπολόγων (βλ. Ε. Καλπουρτζή, *Συγγενικές σχέσεις και στρατηγικές ανταλλαγών. Το παράδειγμα της Νάξου τον 17^ο αιώνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001 και Ε. Καλπουρτζή, *Για τη Γαλαζιανή και το για το σκλάβο. Δοκιμές Ιστορικής Εθνογραφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002). Πράγματι, ο κλάδος της ιστορικής ανθρωπολογίας με έμφαση στις ιστορικές μορφές της συγγένειας αποτελεί έναν από τους προσφορότερους χώρους για τη συγκρότηση και την έκφραση ενός ελληνικού ανθρωπολογικού λόγου. Πρβλ. Ε. Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή: Το παρελθόν στο παρόν. Ανθρωπολογία, ιστορία και η μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας», στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, ό.π, σ. 45.

διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής και να καταγράφονται τα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα ως αποτελέσματα ιστορικών μετασχηματισμών.

Ένα άλλο σημείο, που πρέπει να επισημανθεί, είναι ότι τα τελευταία χρόνια, Έλληνες αλλά και ξένοι ανθρωπολόγοι αντλώντας από τη θεωρητική οπτική, η οποία συναρτά τον πολιτισμό με την πολιτική, εστιάζουν σε ζητήματα εθνοτικών ταυτοτήτων, εθνοτισμού και εθνικισμού και μεταφέρουν το ανθρωπολογικό ενδιαφέρον στη πολυπολιτισμική Β. Ελλάδα, που για πολλά χρόνια είχε μείνει στο περιθώριο της ανθρωπολογικής έρευνας.⁴³ Επηρεασμένοι και από τη γενικότερη ανάπτυξη, που από τη δεκαετία του '80 γνωρίζουν μελέτες αναφορικά με την πολιτική χρήση της έννοιας πολιτισμός, τη συγκρότηση εθνικών και πολιτισμικών συνόρων, αλλά και την κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων, μελετούν τα συναφή ζητήματα, τα οποία ανέκυψαν στις βόρειες περιοχές της χώρας, αρχικά μετά τον πόλεμο και την ανταλλαγή πληθυσμών το 1922 και πρόσφατα, όταν οι ευρύτερες πολιτικές εξελίξεις και ανακατατάξεις στο χώρο της Βαλκανικής —κυρίως ο διαμελισμός της Γιουγκοσλαβίας— οδήγησαν στην ανακίνηση του «μακεδονικού ζητήματος». Έτσι, ενώ σε μια πρώτη φάση, οι εθνογραφικές έρευνες αφορούν στην πολιτισμική και κοινωνική ένταξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη, από τα μέσα της δεκαετίας του '90, η

43. Βλ., για παράδειγμα, L. M Danforth, *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*, Princeton University Press, Πρίνστον 1995. P. Mackridge και E. Yannakakis, *Ourselves and Others. The development of a Greek Macedonian Identity Since 1912*, Berg, Οξφόρδη-Νέα Υόρκη 1997. J. Cowan, «Ιδιώματα του ανήκειν: Πολυγλωσσικές (συν)αρθρώσεις της τοπικής ταυτότητας σε μια ελληνική κωμόπολη της Μακεδονίας», στο Δ. Γκέφου-Μαδιανού (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σσ. 583-618. Γ. Αγγελόπουλος, «Γαμήλιες ανταλλαγές σε πολιτισμικά μικτές αγροτικές κοινότητες της Μακεδονίας», στο Β. Γούναρης (κ.ά) (επιμ.), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997, σσ. 103-122.

έμφαση μετατοπίζεται και η ανθρωπολογική έρευνα εστιάζεται σε θέματα εθνοτικών ομάδων και ταυτοτήτων στο βορειοελλαδικό χώρο.⁴⁴

Με διακριβωμένη και αδιαμφισβήτητη την πολυμορφία των κοινωνικών μορφών και δομών του ελλαδικού χώρου, έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια στο εσωτερικό της ελληνικής ανθρωπολογίας να διατυπώνεται ολοένα και πιο συχνά το αίτημα της γενίκευσης. Χωρίς να υποστέλλεται η σημασία του τοπικού, υποστηρίζεται ότι ο περιορισμός της ανθρωπολογικής έρευνας στο εσωτερικό μιας διακριτής και απόλυτα οροθετημένης κοινότητας, ενώ λειτούργησε ευρηματικά για τα πρώτα χρόνια συγκρότησης του ιθαγενούς ανθρωπολογικού λόγου, τώρα πια δεν επαρκεί για την κατανόηση της πολλαπλότητας της ελληνικής κοινωνίας. Μέσα σε αυτή την οπτική, ενισχύονται οι προσπάθειες σύγκρισης και επιχειρείται η διατύπωση ορισμένων γενικευτικών προτάσεων για το ελληνικό πολιτισμικό μόρφωμα.

Πριν ολοκληρώσω την περιγραφή των διαδικασιών συγκρότησης του ελληνικού ανθρωπολογικού λόγου, θα πρέπει να αναφερθώ σ' ένα χαρακτηριστικό που έχει, πολλές φορές, τονιστεί ως ιδιαιτερότητα της ελληνικής ανθρωπολογίας. Την εμμονή δηλαδή στη λεγόμενη «ανθρωπολογία οίκου», σε μία μορφή ανθρωπολογικής πρακτικής που δεν απαιτεί τη γεωγραφική απόσταση για να νομιμοποιήσει την πολιτισμική αντίστιξη υποκειμένου/αντικειμένου της εθνογραφικής έρευνας, και η οποία, όπως αποδεικνύεται, αποτελεί σταθερή ερευνητική επιλογή των ελληνικών μελετητών.

Οι Έλληνες ανθρωπολόγοι, μέχρι τη δεκαετία του '90, άλλοτε προερχόμενοι από άλλους επιστημονικούς κλάδους (απόφοιτοι κυρίως Φιλοσοφικών Σχολών), σπούδαζαν κοινωνική ανθρωπολογία σε μεταπτυχιακό επίπεδο σε πανεπιστήμια της Αγγλίας και της Γαλλίας και σε μικρότερο βαθμό της Αμερικής, και άλλοτε αφιερώνονταν εξ αρχής στις ανθρωπολογικές σπουδές, πάντοτε όμως σε πανεπιστήμια του εξωτερι-

44. Βλ. Δ. Γκέφου-Μαδιανού, *Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*, ό.π., σ. 181.

κού. Οι ερευνητές αυτοί επέλεξαν, κατά κανόνα, ως εθνογραφικό τους αντικείμενο κοινότητες του ελληνικού χώρου και στη συνέχεια, οι περισσότεροι, επιστρέφοντας συνέχιζαν να εργάζονται ερευνητικά και να εφαρμόζουν τις ανθρωπολογικές θεωρίες στη μελέτη των ελληνικών δεδομένων.

Υπάρχουν ωστόσο λόγοι που μπορούν να δικαιολογήσουν την επιλογή αυτή. Για τους πρώτους γηγενείς μελετητές ο ελληνοκεντρικός προσανατολισμός της εθνογραφικής έρευνας ήταν περίπου αναπόφευκτος εφόσον, οι ξένοι ερευνητές που είχαν προηγηθεί, είχαν υποδείξει και ταυτόχρονα με επιτυχία αναδείξει τον ελληνικό χώρο ως προνομιούχο πεδίο ανθρωπολογικής μελέτης. Ωστόσο, μαζί με τις επιπτώσεις της εικόνας για την Ελλάδα, την οποία ανέδιδαν τα εθνογραφικά κείμενα των δυτικών ανθρωπολόγων, θα πρέπει να συνυπολογισθούν και δύο ακόμη παράγοντες: α) η Ελλάδα ποτέ δεν υπήρξε αποικιοκρατική δύναμη και άρα δεν υπήρχαν αποικίες, όπου οι Έλληνες ανθρωπολόγοι θα μπορούσαν εύκολα να αναζητήσουν την εθνογραφική ετερότητα, όπως συνέβη στις αντίστοιχες περιπτώσεις της κλασικής αγγλικής και γαλλικής ανθρωπολογίας και β) στη δεκαετία του '80, όταν αναπτύχθηκε ο ανθρωπολογικός λόγος στην Ελλάδα είχαν ήδη εδραιωθεί οι οικονομικές επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που δεν άφηνε μεγάλα περιθώρια για τη χρηματοδότηση ερευνών στο πλαίσιο των κοινωνικών / ανθρωπιστικών επιστημών.⁴⁵ Κατά συνέπεια η διαδικασία να εξευρεθούν οικονομικοί πόροι για την υποστήριξη επιτόπιας έρευνας, εκτός των εθνικών συνόρων, αποδεικνυόταν εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Είναι αλήθεια άλλωστε, ότι, χωρίς κρατικές επιχορηγήσεις, ο οικονομικός παράγοντας θα εξακολουθήσει και στα επόμενα χρόνια να συνιστά για τους Έλληνες ανθρωπολόγους μία από τις σημαντικότερες δυσκολίες, προκειμένου να

45. Βλ. D. Gefou-Madianou, «Disciples, discipline and reflection. Anthropological encounters and trajectories», στο M. Strathern (επιμ.), *Audit Cultures. Anthropological studies in accountability, ethnics and the academy*, ό.π., σ. 261.

πραγματοποιήσουν μακρινά ανθρωπολογικά ταξίδια.

Αυτή η σαφής προτίμηση, από την πρώτη κιόλας γενιά των ελλήνων ανθρωπολόγων, να περιορίζονται στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας άλλοτε προβλήθηκε ως αίτημα και άλλοτε αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό. Ορισμένες φορές, γηγενείς ανθρωπολόγοι αντιτάσσουν την επιλογή της «ανθρωπολογίας οίκοι» στην ιστορική ηγεμονία του δυτικού ανθρωπολογικού λόγου, μεμφόμενοι τις δυτικές εθνογραφίες ότι «εξωτικοποίησαν» και στρέβλωσαν στοιχεία της ελληνικής πραγματικότητας.⁴⁶ Άλλοι πάλι εμμένουν στους όρους της αυτο-ανθρωπολογίας, υποστηρίζοντας ότι οι εντόπιοι ανθρωπολόγοι βρίσκονται εξ ορισμού σε πλεονεκτικότερη θέση, προκειμένου να κατανοήσουν βαθιά και να αναλύσουν με τη μεγαλύτερη δυνατή ευαισθησία τις ιθαγενείς κατηγορίες, κυρίως, μέσα στα συμφραζόμενα της μεταμοντέρνας κριτικής.⁴⁷ Ο αντίλογος που προβάλλεται στις θέσεις αυτές είναι ότι η εσωστρέφεια και η παραίτηση από την αναζήτηση του «μακρινού» αποδυναμώνει το κατεξοχήν χαρακτηριστικό γνώρισμα της ανθρωπολογικής ανάλυσης, τη συγκριτική θεώρηση, οδηγεί σε μια περιγραφική και επιφανειακή προσέγγιση.

46. Βλ. ενδεικτικά V. Skiada, *Gender and Material Culture: The social History of Wealth in Olymbos, a Greek Insular Village*, Διδακτορική Διατριβή, Νέα Υόρκη: New School for Social Research, 1990, και P. Kavouras, *Glendi and Xenitia: The Poetics of Exile in Rural Greece (Olymbos, Karpathos)*, Διδακτορική Διατριβή, Νέα Υόρκη: New School for Social Research, 1990.

47. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι το αίτημα αυτό δεν εκφράζεται μόνο στο πλαίσιο της ελληνικής ανθρωπολογίας. Συχνά έχει υποστηριχθεί ότι η διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας στον οικείο πολιτισμό του ανθρωπολόγου εξασφαλίζει στον ερευνητή το προνόμιο της αμεσότερης πρόσβασης στην εντόπια γνώση, της ευκολότερης αναγνώρισης των πολιτισμικών κατηγοριών και κυρίως της βαθιάς κατανόησης των ψυχολογικών και συναισθηματικών διαστάσεων της συμπεριφοράς. Βλ. D. Jones, «Towards a Native Anthropology», *Human Organization* 29 (1970), σσ. 251-59. E. Ohnuki-Tierney, «Critical Commentary: Native Anthropologists», *American Ethnologist*, 11(1984), σσ. 584-586.

γιση του κοινωνικού μορφώματος και συντελεί ώστε η ανθρωπολογία να πλησιάζει προς τον εθνοκεντρικό λαογραφισμό από τις ιδεολογικές και πολιτικές σκοπιμότητες του οποίου, ωστόσο, έχει από πολύ νωρίς αποστασιοποιηθεί.⁴⁸

Σήμερα, οι περισσότεροι φαίνεται να συμφωνούν ότι το αίτημα της ανάδειξης ενός ανθρωπολογικού λόγου που θα εκφέρεται αποκλειστικά από Έλληνες ερευνητές και στην ελληνική γλώσσα, θα υπονομεύει το εγχείρημα της συγκρότησης μιας αυθυπόστατης ελληνικής ανθρωπολογίας, ενόσω δεν θα προϋποθέτει την ουσιαστική συνομιλία γηγενών και ξένων ανθρωπολόγων και δε θα στηρίζεται στη συγκριτική ένταξη των ελληνικών εθνογραφικών δεδομένων σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο. Μόνον έτσι θα διασφαλιστεί η καταστατικά αναγκαία συγκριτική προοπτική του ανθρωπολογικού εγχειρήματος, τόσο στο επίπεδο της εθνογραφικής έρευνας, όσο και στο επίπεδο συγκρότησης της ανθρωπολογικής θεωρίας.

48. Για μία διεξοδική επισκόπηση των προβλημάτων και των μειονεκτημάτων της γηγενούς ανθρωπολογίας με αφορμή το ελληνικό παράδειγμα βλ. D. Gefou-Madianou, «Mirroring Ourselves through Western Texts: The limits of an indigenous Anthropology», στο H. Driessen (επιμ.), *The Politics of Ethnographic Reading and Writing: Confrontations of Western and Indigenous Views*, ό.π., Δ. Γκέφου-Μαδιανού, «Αναστοχασμός, ετερότητα και ανθρωπολογία οίκοι: Διλήμματα και αντιπαράθεσεις», στο Δ. Γκέφου-Μαδιανού (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σσ. 365-435. D. Gefou-Madianou, «Disciples, discipline and reflection. Anthropological encounters and trajectories», στο M. Strathern (επιμ.), *Audit Cultures. Anthropological studies in accountability, ethnics and the academy*, ό.π., Ε. Παπαταξιάρχης, «Εθνογραφία και Αυτογνωσία». Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση του M. Herzfeld, *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*. ό.π. σσ. XI-XXVIII. Ε. Παπαταξιάρχης, «Η πανεπιστημιακή αποκατάσταση της κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα. Μία πρώτη προσέγγιση». *Προοπτικές και μέλλον των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα* (επιστημονικό διήμερο 19-20 Οκτωβρίου 1996), ό.π.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να ανακεφαλαιώσουμε. Όπως έγινε φανερό, οι διαδικασίες μετάβασης από την εθνογραφική έρευνα στον ελληνικό ανθρωπολογικό λόγο ακολούθησαν μια πολυσχιδή διαδρομή μέσα από μετασχηματισμούς, μεταπτώσεις, και αντιφάσεις. Έχει πολλές φορές τονιστεί ότι, οι Έλληνες ανθρωπολόγοι βρέθηκαν συχνά υποχρεωμένοι να ισορροπήσουν ανάμεσα σε εξαιρετικά αντίρροπες δυνάμεις.⁴⁹ Η μετάβαση από την κατάσταση του αντικειμένου των δυτικών ανθρωπολογικών μελετών στη θέση του εθνογραφικού μελετητή της κοινωνίας καταγωγής τους σήμανε μία σειρά από δυσκολίες. Οι Έλληνες μελετητές έπρεπε να ανατρέψουν τις συνθήκες ενδοσκόπησης και ερευνητικής μονομέρειας στις οποίες κινδύνευε να εγκλωβιστεί το ελληνικό παράδειγμα, καταδεικνύοντας τη σημασία της συγκρότησης του αντικειμένου της ανθρωπολογίας, μέσα από διαρκείς διαδικασίες επανακαθορισμού των σχέσεων ανάμεσα στο τοπικό και το γενικό, ανάμεσα στο «εμείς» και οι «άλλοι». Ταυτόχρονα ωστόσο με τη σημασία της στροφής προς την ετερότητα, έπρεπε να υπογραμμίζουν ως ιδιαίτερη τη συμβολή της ανθρωπολογικής σκοπιάς για τη γνώση και την κατανόηση των διαφορετικών όψεων της ταυτότητας. Οφείλαν να παρακολουθούν τη δυτική ανθρωπολογική θεωρία, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα μία κριτική στάση, έτσι ώστε να καταργηθούν οι διαστάσεις της ετεροβαρούς και ιεραρχημένης σχέσης ανάμεσα στο «εδώ» και το «εκεί» και να προβληθούν οι τοπικές συνιστώσες της ανθρωπολογικής πρακτικής. Φροντίζοντας να διατηρούν ένα γόνιμο διάλογο με τα δυτικά κέντρα παραγωγής του ανθρωπολογικού λόγου, όφειλαν εξίσου να δημιουργούν όρους συνομιλίας με τους συγγενείς γνωστικούς κλάδους, που είχαν επίσημα αναγνωρισθεί στα «παραδοσιακά» τμήματα του ελληνικού πανεπιστημίου. Η συνομιλία όμως αυτή έπρεπε να γίνεται προς την κατεύθυνση του να καθιερωθούν συνθήκες αναβάπτισης των θεωρητικών ρευμάτων

49. Πρβλ. D. Gefou-Madianou, «Disciples, discipline and reflection. Anthropological encounters and trajectories», στο M. Strathern (επιμ.), *Audit Cultures. Anthropological studies in accountability, ethnics and the academy*, ό.π..

και υπέρβασης τόσο του θετικισμού όσο και του εθνοκεντρισμού που κυριαρχούσε στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Όπως φάνηκε, οι μελετητές αυτοί δεν έπρεπε απλώς να μεταφέρουν την ανθρωπολογική θεωρία που παράγεται στη Δύση και να την προσαρμόσουν στις πολιτισμικές κατηγορίες της ελληνικής πραγματικότητας, αλλά να επιδιώξουν να άρουν οποιεσδήποτε εικόνες εξωτισμού πρόβαλαν τα εθνογραφικά κείμενα των ξένων ερευνητών και συγχρόνως να υποδείξουν τα επιμέρους χαρακτηριστικά, τα οποία οφείλει να διατηρήσει η ιθαγενής ανθρωπολογική παράδοση, εκφεύγοντας ωστόσο τους κινδύνους μιας πατριδογνωστικής επιστήμης.

Στη διάρκεια αυτής της μακράς και πολύπλοκης πορείας, η ανθρωπολογία είχε συν τοις άλλοις να ρυθμίσει οφειλές, προς δύο επιστημονικούς κλάδους που προϋπήρχαν στον ελληνικό πανεπιστημιακό χώρο, είχαν κατοχυρώσει τη θέση τους στην ακαδημαϊκή κοινότητα και μέχρι την επίσημη εισαγωγή της ανθρωπολογίας κάλυπταν περίπου «δικαιωματικά» το κενό της απουσίας της: την ελληνική ιστοριογραφία και την ελληνική λαογραφία.

Ως προς την ελληνική ιστοριογραφία, στο πλαίσιο αυτής της αναδρομής στις διαδικασίες εισαγωγής και ανάπτυξης του ανθρωπολογικού λόγου στην Ελλάδα, δεν θα επιμείνω περισσότερο στην ιστορική στροφή της ελληνικής ανθρωπολογίας και στην ευρύτερη συνεργασία των δύο γνωστικών κλάδων για τη μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας που παρατηρούμε τα τελευταία χρόνια. Έχει πολλές φορές διαπιστωθεί, ότι εκκρεμεί να γίνουν ακόμα πολλά βήματα και από τις δύο πλευρές, ωστόσο, η εντυπωσιακή αύξηση των ανθρωπολογικών μελετών που διερευνούν όψεις του νεοελληνικού παρελθόντος, ανατρέχοντας στη χρήση αρχειακών πηγών, αλλά και η εμφανής τάση της ελληνικής ιστοριογραφίας, διευρύνοντας τα ενδιαφέροντά της, να δεχθεί τη μεθοδολογική επίδραση της ανθρωπολογίας, ιδιαίτερα στη μελέτη της καθημερινής ζωής, δεν μπορούν κατά κανένα τρόπο να αμφισβητηθούν.⁵⁰

50. Για έναν συστηματικό απολογισμό των σχέσεων των δύο επιστημονικών

Αντίθετα, όπως ήδη ανέφερα, οι σχέσεις της ανθρωπολογίας με την ελληνική λαογραφία χαρακτηρίζονται από αντιθέσεις και αντιφάσεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο ανάγονται στις ιστορικές διεργασίες και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς που κυριάρχησαν κατά τη συγκρότηση των θεωρητικών και μεθοδολογικών αρχών της λαογραφικής επιστήμης, γεγονός που μπορεί να ερμηνεύσει, γιατί η συμπόρευση των δύο γνωστικών κλάδων ήταν εξαρχής και —κατά τη γνώμη μου— παραμένει μέχρι σήμερα αδύνατη.

Η θεμελίωση της ελληνικής λαογραφίας, ως επιστήμης στα τέλη του 19ου αιώνα,⁵¹ συνδέεται άμεσα με την ανάγκη να συγκροτηθεί μια

προσεγγίσεων, από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι τα τελευταία χρόνια, όπως και για μία κριτική αποτίμηση της συνάντησης της ανθρωπολογίας με την ιστορία στη μελέτη του νεοελληνικού γίγνεσθαι, βλέπε το εισαγωγικό κείμενο του Α. Παπαταξιάρχη στον τόμο *Ανθρωπολογία και Παρελθόν* που εξακολουθεί να παραμένει η πιο εμπεριστατωμένη ανάλυση του θέματος στην ελληνική βιβλιογραφία (βλ. Ε. Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή: Το παρελθόν στο παρόν. Ανθρωπολογία, ιστορία και η μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας», στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, ό.π. Στην ελληνική γλώσσα, για τη σύγκλιση ιστορίας και ανθρωπολογίας ειδικότερα στο πεδίο της ιστορίας της οικογένειας βλ. Ρ. Καυταντζόγλου, (επιμ.), *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996, ενώ για τις σχέσεις ιστορίας και ανθρωπολογίας βλ. Σ. Δημητρίου-Κοτσώνη και Σ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996.

51. Όπως είναι γνωστό, ο Ν. Πολίτης δημιούργησε τον όρο «Λαογραφία» συνδυάζοντας τους αγγλικούς όρους 'folklore' και 'ethnography', προτιμώντας, ωστόσο, για την απόδοση του συμφυρμού των δύο αυτών όρων την αρχαία ελληνική λέξη «λαογραφία», η οποία στην αλεξανδρινή εποχή σήμαινε τον κεφαλικό φόρο που πλήρωναν οι κάτοικοι της Αιγύπτου. Ο όρος «Λαογραφία» ως δηλωτικό της νέας επιστήμης αναφέρεται από το Ν. Πολίτη για πρώτη φορά το 1884, στον Α' τόμο του «Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλά-

εθνική αφήγηση, η οποία, υποστασιοποιώντας το έθνος, στοχεύει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εθνικιστικής ιδεολογίας —όπως αυτές διαμορφώνονται από τις προκλήσεις της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας— καταδεικνύοντας την αδιάλειπτη και ομοιογενή συνέχεια του ελληνικού έθνους στο χρόνο. Η πατριδογνωστική και εθνοκεντρική λαογραφία, τις παραμονές κυρίως της πανεπιστημιακής της θεσμοθέτησης όπως και κατά την πρώτη ακαδημαϊκή της φάση, σύμφυτα συνδεδεμένη με τη γεγονοτολογική ιστοριογραφία και χρησιμοποιώντας μεθόδους της φιλολογίας και της αρχαιολογίας, διογκώνεται και επακμαΐζει, προκειμένου να συμβάλλει στην «ανακατασκευή» του παρελθόντος, έτσι ώστε να τεκμηριώνονται οι αξιώσεις του ελληνικού εθνικισμού και να στοιχειοθετούνται τα εθνικά πολιτικά δικαιώματα απέναντι στις προκλήσεις, τις απειλές και τις αμφισβητήσεις του παρόντος αλλά και του μέλλοντος.⁵²

δας», που ιδρύεται το 1882 με σκοπό τη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας και του πολιτισμού. Μερικά χρόνια αργότερα και πιο συγκεκριμένα το 1909, ο Ν. Πολίτης στον πρώτο τόμο του περιοδικού «Λαογραφία», το οποίο εκδίδει η Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία (που ιδρύεται επίσης από τον ίδιο) δίνει τον ορισμό της νεοσύστατης επιστήμης και προτείνει ένα συνοπτικό διάγραμμα των θεμάτων που οφείλουν να μελετούν οι λαογράφοι (βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1978, σ. 152).

52. Η σχέση της λαογραφίας με τη συμβαντολογική ιστοριογραφία καθώς και η συμβολή τους στη συγκρότηση και αναπαραγωγή της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών και σημαντικών μελετών. Βλ. σχετικά, Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, ό.π.. Μ. Herzfeld, *Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, Austin, University of Texas Press, 1982. S. Damianakos, « Représentations de la paysannerie dans l'ethnographie grecque (un cas exemplaire: la fiction Cleptique)», στο C. Karnouh (επιμ.), *Paysans et Nations d'Europe centrale et balkanique*, Maisonneuve et Larose, Παρίσι 1985, σσ. 71-86. Ε. Σκοπετέα, *Το πρότυπο βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην*

Μέσα στο ιδιαίτερα ρευστό πολιτικό και ιδεολογικό περιβάλλον της Ελλάδας του 19ου αιώνα, οι διαδικασίες δόμησης του ελληνισμού σε ανεξάρτητο εθνικό κράτος προϋπέθεταν την κατασκευή μιας νέας «εθνο-κο-κρατικής»⁵³ ταυτότητας, η οποία επικαλούμενη το μεγαλείο του εθνικού παρελθόντος και παραπέμποντας στα εθνικά χαρακτηριστικά, θα νομιμοποιούσε την πολιτική και τη συμβολική αυτονομία του νεοσύστατου έθνους – κράτους.⁵⁴ Το αίτημα, δηλαδή της πολιτικής ανεξαρτησίας, συνδέθηκε άμεσα με την αναγνώριση της συνέχειας της εθνικής παράδοσης. Με άλλα λόγια, η ελληνική εθνοτική ταυτότητα όφειλε να προσδιοριστεί με όρους αδιάσπαστης ενότητας από την κλασική αρχαιότητα στο νεοελληνικό παρόν.⁵⁵

Ελλάδα (1830-1880), Αθήνα, Πολύτυπο, 1988. Α. Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, ΕΜΝΕ-Μνήμων, Αθήνα 1993.

53. Δανείζομαι τον όρο από τον Κ. Τσουκαλά. Κ. Τσουκαλάς, «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: μερικά γενικότερα ερωτήματα», στο Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός-Ελληνικότητα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1983, σ. 42.

54. «(...) ένα έθνος δεν θεωρείται ότι υπάρχει παρά μόνον στον βαθμό που κατορθώνει να προσάγει με πειστικότητα στο παρόν το δικό του αναπαλλοτρίωτο παρελθόν». Π. Ε. Λέκκας, *Το παιχνίδι με τον χρόνο. Εθνικισμός και νεοτερικότητα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 31.

55. Η εθνική αναγέννηση της Ελλάδας συμπίπτει με την ανάπτυξη ενός έντονου κλασικισμού στη Δ. Ευρώπη, την ευρωκεντρική δηλαδή εξύμνηση της ελληνικής αρχαιότητας και την ανάδειξή της σε λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Όπως έχει υπογραμμιστεί, κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι Έλληνες προκειμένου να διεκδικήσουν την αυτοτελή και ανεξάρτητη πολιτική υπόσταση του νέου εθνικού κράτους έπρεπε να στηριχθούν στην τεράστια συμβολική σημασία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού (Κ. Τσουκαλάς, «Ιστορία, Μύθοι και Χρησμοί», στο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός. Επιστημονικό Συμπόσιο (21-22 Ιανουαρίου 1994)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1995, σ. 299). Κατά συνέπεια, ο ελληνικός εθνικισμός στράφηκε αποκλειστικά προς την κλασική αρχαιότητα, ιδεολογικοποίησε το κλασικιστικό

Μέσα από διαδικασίες θεωρητικών αφαιρέσεων και ιδεολογικών εννοιολογήσεων, γλωσσικά στοιχεία, αξιολογικοί κώδικες και έθιμα αποσπώνται επιλεκτικά από το κλασικό παρελθόν και από τα ιστορικά τους συμφραζόμενα, συγκρίνονται με σύγχρονα «παράλληλα» και εθνικοποιούνται, προκειμένου να ικανοποιηθεί το ιδεολογικό αίτημα της κατασκευής μιας αδιάλειπτης «συνέχειας» και ταυτόχρονα να κατοχυρωθεί η ιστορική τεκμηρίωση της μοναδικότητας του εθνικού πολιτισμού.

Στο σημείο αυτό, εντοπίζεται και η κύρια αποστολή της ελληνικής λαογραφίας: να συμβάλλει στην κατασκευή της «πολιτισμικής συνέχειας» του ελληνισμού, ανιχνεύοντας τα «μνημεία του παρελθόντος» στο νεοελληνικό πολιτισμό. Οι λαογραφικές έρευνες αναλαμβάνουν να αποκαταστήσουν τη διαχρονική ενότητα του ελληνικού έθνους και ταυτόχρονα να συμβάλλουν στη δημιουργία μιας μονοπολιτισμικής ταυτότητας: οι τοπικές ιδιαιτερότητες οφείλουν να παραμεριστούν μπροστά στην ανάγκη να τονιστούν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά, τα οποία εφόσον αποδεικνύουν την αρχαία τους καταγωγή, μπορούν να χαρακτηρι-

πρότυπο σαν συλλογική παράσταση και κληρονομιά. Η εθνική παράδοση όφειλε κατ' ανάγκην και κατ' επιταγήν να συγκροτηθεί με βάση αναφορές στο κλασικό παρελθόν, παραγνωρίζοντας τη σημασία των ενδιάμεσων περιόδων του Βυζαντίου και της Τουρκοκρατίας (για μία εξαιρετικά εύστοχη ερμηνεία της επιλεκτικής χρήσης του παρελθόντος από την εθνικιστική ιδεολογία βλ. Π.Ε. Λέκκας, *Το παιχνίδι με τον χρόνο. Εθνικισμός και νεοτερικότητα*, ό.π., σσ. 33-35). Οι επιπτώσεις αυτής της στρατηγικής επιλογής για τη νεοελληνική ταυτότητα έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολλών και ιδιαίτερα σημαντικών αναλύσεων, βλ. ενδεικτικά Κ. Τσουκαλάς, «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: μερικά γενικότερα ερωτήματα», στο Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός – Ελληνικότητα*, ό.π., Κ. Τσουκαλάς, «Ιστορία, Μύθοι και Χρησμοί», στο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός. Επιστημονικό Συμπόσιο (21-22 Ιανουαρίου 1994)*, ό.π., Δ.Γ. Τσαούσης, «Παράδοση και κλασικισμός», στο *Κοινωνική Ανθρωπολογία*, Imago, Αθήνα 1984, σσ. 483-501, Δ.Γ. Τσαούσης, «Ελληνισμός και Ελληνικότητα. Το πρόβλημα της νεοελληνικής ταυτότητας», στο Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός – Ελληνικότητα*, ό.π., σσ. 15-25.

στούν ως εθνικές ιδιαιτερότητες και άρα να χρησιμοποιηθούν για την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης. Συνεπώς, οι θεματογραφικές και συγκριτικές μελέτες των Ελλήνων λαογράφων εξυπηρετούν τις σκοπιμότητες και τα προτάγματα της εθνοκεντρικής ρητορείας σε πολλαπλά επίπεδα: αφενός προάγουν τα επιχειρήματα, τα ικανά να αντικρούσουν τις εξωτερικές απειλές και αντιπαλότητες,⁵⁶ ενισχύουν, με άλλα λόγια, την αμυντική προστασία της προς τα έξω εικόνας του νεοελληνικού έθνους-κράτους και αφετέρου, στο εσωτερικό του κράτους, προσφέρουν σημαντικά ερείσματα για την αποκατάσταση της ιστορικής συνέχειας, έτσι ώστε τα κοινωνικά υποκείμενα να υιοθετήσουν μια, κατά το δυνατόν, ενιαία αντίληψη για την πορεία του έθνους στο χρόνο και κατ' επέκταση, υποβαθμίζοντας τις εσωτερικές αμφισβητήσεις και τις τοπικές ιδιαιτερότητες να αποδεχθούν τη νέα εθνικο-κρατική ταυτότητα και την αδιαμεσολάβητη προέλευσή της από το παρελθόν. Αυτή η εθνική αποστολή που αναλαμβάνει η ελληνική λαογραφία της προσδίδει έναν έντονο εθνικο-πατριωτικό χαρακτήρα και την αναδεικνύει σε κατ' εξοχήν εθνική επιστήμη,⁵⁷ γεγονός που είχε καθοριστικές επιπτώσεις τόσο στο θεωρητικό όσο και στο μεθοδολογικό επίπεδο.

56. Να αντικρουστούν κυρίως οι περί αφελληνισμού θεωρίες του Αυστριακού ιστορικού Τζ.Φ. Φαλμεράυερ (J.Ph. Fallmerayer), οι οποίες όχι μόνο αμφισβητούσαν την ιστορική ενότητα του ελληνικού πολιτισμού αλλά έθεταν σε κίνδυνο και το αίτημα της πολιτικής ανεξαρτησίας που το νεοσύστατο κράτος στήριζε στην ελληνικότητα.

57. Την αποστολή της κατασκευής της εθνικής συνέχειας υπηρέτησαν και άλλες θεωρητικές επιστήμες, όπως η φιλολογία και η ιστορία, γεγονός που όχι μόνο καθόρισε τη συγκρότησή τους κατά το 19ο αιώνα, αλλά σημάδεψε και την πορεία τους κατά τον 20ό αιώνα. Για τη συγκρότηση της εθνικής λογοτεχνίας, βλ. Β. Αποστολίδου, «Η συγκρότηση και οι σημασίες της «εθνικής λογοτεχνίας», στο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός*. Επιστημονικό Συμπόσιο (21-22 Ιανουαρίου 1994), Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1995, σσ. 15-39. Ενώ για τον ελληνοκεντρικό και πατριδογνωστικό χαρακτήρα της ελληνικής ιστοριογραφίας, βλ. Γ. Δερτιλής, «Η ιστοριογραφία

Ένα στοιχείο που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι στα πρώτα της βήματα η λόγια πανεπιστημιακή λαογραφία, παρότι στενά συνδεδεμένη με τη φιλολογία και ενσωματωμένη στις φιλοσοφικές σχολές, φαίνεται να αναγνωρίζει συνάψεις με τη σύγχρονή της ανθρωπολογική θεωρία, αφού προς αυτήν στρέφεται για να δανειστεί κυρίως τα μεθοδολογικά της εργαλεία. Ο Ν. Πολίτης, σύγχρονος του Ε. Τάηλορ (E. Tylor), υιοθετεί τη θεωρία των πολιτισμικών επιβιωμάτων όπως είχε αναπτυχθεί στο πλαίσιο του ανθρωπολογικού εξελικτισμού,⁵⁸ όχι γιατί η ελληνική λαογραφία στόχευε να συμβάλλει στην τεκμηρίωση της πολιτισμικής ανωτερότητας της Ευρώπης, αλλά γιατί, όπως είπαμε, όφειλε να καταδείξει την ενότητα του ελληνικού πολιτισμού στο χώρο και στο χρόνο.⁵⁹

του νεότερου ελληνισμού σήμερα», *Σύγχρονα Θέματα*, 35-36-37(1988), σσ. 84-93., Σ. Ασδραχάς, «Συνέντευξη», *Ίστωρ*, 4(1992), σσ. 35-43, Β. Παναγιωτόπουλος, «Συνέντευξη», *Ίστωρ*, 4 (1992), σσ. 49-56, Ε. Αβδελά, «‘Ετερότητα’ και ‘ταυτότητα’: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις», *Σύγχρονα Θέματα*, 54 (1995), σσ. 17-20.

58. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ελληνική διάνοηση της εποχής εκείνης δεν είναι η μοναδική που ανατρέχει στη ρητορική του βικτωριανού εξελικτισμού. Η θεωρία των πολιτισμικών επιβιωμάτων αποδείχτηκε εξαιρετικά «βολική» για την ικανοποίηση των στόχων πολλών ευρωπαϊκών εθνικισμών. Βλ. M. Herzfeld, *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, ό.π., σ. 17.

59. Οι οφειλές της λαογραφίας στην αγγλική ανθρωπολογική θεωρία και ιδιαίτερα στα έργα των Ε. Τάηλορ (E. Tylor) και Τζ. Φράιζερ (J. Frazer) υπογραμμίζονται και από τον Γ. Μέγα —έναν νεότερο αλλά σημαντικό εκπρόσωπο της λόγιας ακαδημαϊκής λαογραφίας— ο οποίος επισημαίνει ότι «τα πορίσματα της Εθνολογίας ενέχουν μεγίστην σπουδαιότητα δια την κατανόησιν των λαογραφικών φαινομένων και του λαϊκού εν γένει πολιτισμού» και ταυτόχρονα υποδεικνύει ότι «ο ορισμός τον οποίο δίδει ο Ν. Πολίτης, είναι συγκεκροτημένος μετά πολλής προσοχής και περισκέψεως, στηρίζεται δε επί γνωμών φιλολογικών και ανθρωπολογικών, κυριαρχουσών κατά την εποχήν εκείνην». Γ. Μέγας, *Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν*, Αθήναι 1975, (τρίτη έκδοση), σσ. 45 και 72.

Έτσι, η προσαρμογή της ανθρωπολογικής θεωρίας στις εθνικές σκοπιμότητες της λαογραφικής επιστήμης συνεπάγεται μια σημαντική μετατόπιση: σημείο αναφοράς για την ερμηνεία των επιβιωμάτων δεν αποτελούν τα πρωτόγονα στάδια του παγκόσμιου πολιτισμού, αλλά τα ανώτερα επίπεδα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Για το λόγο αυτό εξάλλου, αντί του όρου «επιβιώματα» προτιμάται ο όρος «μνημεία»: η λαογραφική έρευνα επικεντρώνεται στα «μνημεία της ελληνικής αρχαιότητας, τα ζώντα παρά τω νυν ελληνικώ λαώ». ⁶⁰ Οι επιδράσεις της ανθρωπολογικής θεωρίας ανευρίσκονται και στο έργο του Σ. Κυριακίδη — μαθητή του Ν. Πολίτη— ο οποίος, όμως, προτιμά να καταφύγει στη θεωρία της πολιτισμικής διάχυσης και ιδιαίτερα στην έννοια των «κύκλων του πολιτισμού», για να ανιχνεύσει την ιστορική αρχή των λαογραφικών φαινομένων. ⁶¹ Παρά ταύτα, η σαφής στροφή και αναγνώριση, εκ μέρους των πρώτων λαογράφων, της σημασίας της σύγχρονης τους ανθρωπολογίας, σε καμία περίπτωση δεν φαίνεται να εξυπονοεί συνειδητή επιθυμία ταύτισης της λαογραφικής πρακτικής με την ανθρωπολογική προσέγγιση. Όπως προκύπτει, οι λαογράφοι επιμένουν να λειτουργούν επιλεκτικά, προσαρμόζοντας σε κάθε περίπτωση τα θεωρητικά σχήματα, έτσι ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στο ιδεολογικό αιτούμενο της ανακατασκευής της ιστορικής συνέχειας.

Για τους λαογράφους του 19ου αιώνα, ο νεοελληνικός πολιτισμός δεν είχε αξία αυτός καθαυτός, παρά μόνο εφόσον μπορούσε να καταδείξει την αρχαία του καταγωγή. ⁶² Οι πρώτες λαογραφικές έρευνες, κατά κανόνα, εξαντλούνταν στη συλλογή, καταγραφή, σύγκριση με τα «ζώντα μνημεία» και λημματογραφική κατάταξη του πρωτογενούς υλικού, ⁶³

60. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα II*. Πορεία, Αθήνα 1993, σσ. 62-63.

61. Βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, ό.π., σσ. 111-132.

62. Βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, ό.π. και Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα II*, ό.π.

χωρίς να αποσκοπούν στη μελέτη και ανασυγκρότηση του παραδοσιακού πολιτισμού στο σύνολό του, αλλά, ανασύροντας από τη ζωή του λαού τα «ζώντα μνημεία» και αντιμετωπίζοντάς τα ως αρχαιολογικά τεκμήρια, επεδίωκαν να αποκαταστήσουν την ενότητα του ιστορικού χρόνου.⁶⁴

Η ακαδημαϊκή λαογραφία προσηλωμένη στο ρομαντικό-εθνικιστικό κλίμα της εποχής, ακολουθώντας πιστά την ιστορικο-φιλολογική προσέγγιση⁶⁵ και υποστασιοποιώντας το αντικείμενο της λαογραφικής έ-

63. Η επιτόπια έρευνα και η μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης, όπως εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών, αγνοήθηκαν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα από την επιστήμη της Λαογραφίας. Οι πρώτοι λαογράφοι, οι λεγόμενοι «λαογράφοι της πολυθρόνας», δεν ασχολούνταν οι ίδιοι με την παρατήρηση και τη συλλογή του λαογραφικού υλικού, αλλά την ανέθεταν σε άλλους, κυρίως εκπαιδευτικούς, δασκάλους και καθηγητές που υπηρετούσαν σε σχολεία της υπαίθρου (βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 95). Ο Γ. Μέγας ήταν από τους πρώτους που αναγνώρισαν τη σημασία της επιτόπιας έρευνας για τη μελέτη των μορφών του παραδοσιακού βίου. Το 1936, όταν ανέλαβε τη Δ/ση του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, βασιζόμενος στο υλικό που είχε μέχρι τότε συγκεντρωθεί, συστηματοποίησε με τα «Ζητήματα της Ελληνικής Λαογραφίας» τα ερωτηματολόγια τα οποία θα χρησιμοποιούσαν στο εξής οι λαογράφοι στην επιτόπια καταγραφή του λαογραφικού υλικού. Ας σημειωθεί ότι τα ερωτηματολόγια αυτά μέχρι και σήμερα ακόμα αποτελούν το βασικό εργαλείο των λαογράφων ερευνητών.

64. M. Herzfeld, *Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, ό.π., σ. 11.

65. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η παιδεία των ελλήνων λαογράφων ήταν και εξακολουθεί να είναι αποκλειστικά φιλολογική – αρχαιολογική. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα 100 χρόνια περίπου που μεσολαβούν από την ίδρυση της λαογραφικής επιστήμης στην Ελλάδα, δε δημιουργήθηκε κανένα Πανεπιστημιακό Τμήμα αποκλειστικά αφιερωμένο στις λαογραφικές σπουδές. Η λαογραφία ως μάθημα διδάσκεται στα διάφορα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών, ενώ όταν οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες και οι Σχολές Νηπιαγωγών αναβαθμίστηκαν σε

ρευνας, ταυτίζει το «λαϊκό» με τον αγροτικό πολιτισμό, εξιδανικεύει το αξιακό σύστημα της αγροτικής κοινωνίας, καθώς θεωρεί ότι αυτό ενσαρκώνει όλες τις εθνικές αρετές και ανάγει τον αγροτικό πληθυσμό σε αποκλειστικό θεματοφύλακα της παραδοσιακής κληρονομιάς.⁶⁶ Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, πολύ λίγο απασχολούν τη λαογραφική επιστήμη οι πραγματικές συνθήκες της καθημερινής ζωής του λαού της υπαίθρου. Παραγνωρίζεται η σημασία της «πολιτισμικής οικειότητας», των πιο οικείων διαστάσεων του καθημερινού πολιτισμού —σύμφωνα με τον ορισμό του M.Herzfeld—⁶⁷ και οι λαογράφοι, καταφεύγοντας σε μία ρο-

πανεπιστημιακά τμήματα το μάθημα της Λαογραφίας συμπεριελήφθη και στο δικό τους πρόγραμμα σπουδών. Ουδέποτε, εξάλλου, αμφισβητήθηκε η αναγκαιότητα οι λαογράφοι να είναι πριν από όλα φιλόλογοι. Αντίθετα η διπλή ιδιότητα είναι αυτονόητη και αποτελεί αίτημα όχι μόνο για τους «λαογραφήσαντες συγγραφείς», τους ερασιτέχνες δηλαδή, αλλά και για τους επιστήμονες λαογράφους.

66. Η εξιδανίκευση των αγροτικών πληθυσμών και η ανάδειξη του αγροτικού πολιτισμού σε εθνικό πρότυπο απορρέει από την πρόσμιξη της εθνικιστικής ιδεολογίας με το ιδεολογικό ρεύμα του ρομαντισμού που κυριαρχούσε στην Ευρώπη του 19ου αιώνα, γι' αυτό και αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των περισσότερων εθνικισμών. Για τον «αγροτικό μύθο» της εθνικιστικής ιδεολογίας, όπως χαρακτηριστικά τον αποκαλεί ο Π. Λέκκας, βλ. Π.Ε. Λέκκας, *Το παιχνίδι με τον χρόνο. Εθνικισμός και νεοτερικότητα*, ό.π., σσ. 84-85 και 233-235. Βλ. επίσης E. Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, (μτφρ. Δ. Λαφαζάνη), Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992 και E. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*. (μτφρ. Χρυσ. Νάντρις), Ινστιτούτο του Βιβλίου-Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.

67. «Πρόκειται συχνά για διαστάσεις που συγκρούονται με τις επίσημες παραστάσεις της κουλτούρας. Αλλά πρόκειται για πράξεις, στάσεις και γεγονότα που οι περισσότεροι Έλληνες αναγνωρίζουν σαν αναπόσπαστα τεκμήρια της κοινωνικής τους ύπαρξης». M. Herzfeld, «Η επιστημολογία της πολιτιστικής οικειότητας και η περίπτωση της ελληνικής λαογραφίας», στο X. Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός Πολιτισμός: Λαογραφία και Ιστορία. Συνέδριο στη μνήμη της Α. Κυριακίδου-Νέστορος*, ό.π., σ. 20.

μαντική αντίληψη της έννοιας «λαός», αντιμετωπίζουν το λαό ως ενότητα αδιαφοροποίητη, α-ιστορική και ομοιογενή, περισσότερο ως «Ίδέα» και όχι ως δημιουργό ενός παραδοσιακού πολιτισμού με συγκεκριμένες αναφορές σε χωροχρονικές και κοινωνικο-οικονομικές συνιστώσες.⁶⁸ Ο λαός εγκλωβισμένος σε μια στατική αντιμετώπιση, στο πλαίσιο ενός συμβολικού χρόνου, καταδικασμένος να μην εκσυγχρονιστεί, προκειμένου να διατηρήσει αλώβητο το παρελθόν που τεκμηριώνει το εθνικό παρόν και μέλλον, παρακολουθεί «άφωνος» τον ηγεμονικό λαογραφικό λόγο να διαμορφώνει τον «λαϊκό πολιτισμό».

Από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και κυρίως στη δεκαετία του '70, σε μια προσπάθεια υπέρβασης των αδυναμιών της λαογραφικής επιστήμης, επιχειρούνται από ορισμένους νέους λαογράφους απόπειρες αναθεώρησης των θεωρητικών κατευθύνσεων και των μεθοδολογικών εργαλείων της ελληνικής λαογραφίας. Μέσα σ' αυτήν την προοπτική, εξαγγέλλεται και η υιοθέτηση της εθνογραφικής μεθόδου, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις προτείνεται οι όροι «λαογραφία, εθνογραφία, εθνολογία» είτε να συμπαρατίθενται είτε να χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι.⁶⁹ Τότε, για πρώτη φορά, συνειδητοποιείται η ανάγκη να αντιμετω-

68. Βλ. S. Damianakos, «Représentations de la paysannerie dans l'ethnographie grecque (un cas exemplaire: la fiction Clephtique)», στο C. Karnoouh (επιμ.), *Paysans et Nations d'Europe centrale et balkanique*, ό.π., σ. 72.

69. Βλ. D. Petropoulos, «The Study of Ethnography in Greece», *Midwest Folklore*, 2 (1952), σσ. 15-17, Δ. Λουκάτος, *Λαογραφία – Εθνογραφία. Στοιχεία Διδασκαλίας και απόψεις από τον εναρκτήριο λόγο της έδρας του*, Ιωάννινα, Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων 1968, σ. 17. Παρότι η αναλυτική αναφορά στα διαφορετικά —κατά χώρα και σχολή— σημασιόμενα των όρων «εθνογραφία, εθνολογία και ανθρωπολογία» ξεπερνά τα όρια και τις προθέσεις του συγκεκριμένου κειμένου, θα ήταν χρήσιμο, ωστόσο, να διευκρινιστεί ότι για την περίπτωση που μας απασχολεί, οι δύο όροι «εθνολογία» και «ανθρωπολογία» θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως ταυτόσημοι. Όπως γίνεται λοιπόν φανερό, η ταύτιση, στο επίπεδο της ορολογίας, της λαογραφίας με την εθνογραφία αλλά και την εθνολογία εξυπονεί ορισμένες —αν και μεμονωμένες, ενδεχομένως συνειδητές— από-

πίσουν οι λαογράφοι το νεοελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό σαν ένα οργανικό σύνολο και να τον τοποθετήσουν σε συγκεκριμένα ιστορικά χρονικά όρια, αντί να εξακολουθήσουν να περιορίζονται στην έρευνα μεμονωμένων φαινομένων.

Αναφερόμενοι στους λαογράφους, που επιχείρησαν να διαφοροποιηθούν από τους θεμελιωτές της λαογραφικής επιστήμης υποδεικνύοντας νέους τρόπους προσέγγισης και θεώρησης του λαογραφικού υλικού, αναγνωρίζουμε συνήθως στην Α. Κυριακίδου-Νέστορος τις πρώτες προσπάθειες για μία κριτική ανάλυση των ιδεολογικών και επιστημολογικών προβλημάτων της λαογραφίας και ταυτόχρονα τις πιο συνειδητές απόπειρες συμπλησιασμού της ελληνικής λαογραφίας με την κοινωνική ανθρωπολογία. Προς την ίδια κατεύθυνση, σημαντικές —αν και διατυπώθηκαν με πιο έμμεσο τρόπο— ήταν και οι απόψεις του Δ. Λουκάτου, ο οποίος, ήδη από το 1968, υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εφαρμογής της εθνογραφικής μεθόδου, προκειμένου να εμφανίζεται ολοκληρωμένη η λαογραφική μελέτη ενός τόπου, έθνους ή μιας κοινωνικής ομάδας.⁷⁰ Ο ίδιος, εξάλλου, θεωρώντας ότι η λαογραφία δεν θα πρέπει να παραμείνει προσκολλημένη στη μελέτη αποκλειστικά του αγροτικού

πειρες σύγκλισης των δύο επιστημονικών κλάδων. Οι απόπειρες όμως αυτές ενώ εκφράζουν τους λαογράφους, που είτε έχουν ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία (Δ. Λουκάτος), είτε γνωρίζουν πολύ καλά τη γαλλική εθνολογία (Α. Κυριακίδου-Νέστορος), εντούτοις απορρίπτονται εντελώς από εκείνους, οι οποίοι έχοντας σπουδάσει στη Γερμανία, εξακολουθούν να έχουν ως πρότυπο τη *Volkskunde* και θεωρούν εξαιρετικά επιζήμια για τη λαογραφία οποιαδήποτε υποχώρηση ως προς το ζήτημα της μετονομασίας της (βλ. Γ. Μέγας, «Λαογραφία, Εθνογραφία, Εθνολογία», *Λαογραφία*, 25 (1967), σ. 41. Μ. Μερακλής, «Οι θεωρητικές κατευθύνσεις της λαογραφίας μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο», *Λαογραφία* 27 (1971), σσ. 19-20. Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1984, σ. 117 υποσ. 1).

70. Βλ. Δ. Λουκάτος, *Λαογραφία – Εθνογραφία. Στοιχεία Διδασκαλίας και απόψεις από τον εναρκτήριο λόγο της έδρας του*, ό.π.

πολιτισμού, προτείνει τη στροφή των λαογράφων προς το λαό των πόλεων και ενθαρρύνει σημαντικά την ανάπτυξη της αστικής λαογραφίας.⁷¹ Η ενασχόληση της μεταπολεμικής λαογραφίας με την κοινωνική διάσταση των λαογραφικών φαινομένων υποστηρίζεται και από τον Μ. Μερρακλή, ο οποίος ωστόσο φαίνεται να διατηρεί μία περισσότερο αμφίθυμη στάση. Ενώ παραδέχεται την αναγκαιότητα για θεωρητικές αναθεωρήσεις στο χώρο της λαογραφικής επιστήμης, εκτός από την έμφαση στα αστικά λαογραφικά φαινόμενα, δεν διατυπώνει συγκεκριμένες προτάσεις και ταυτόχρονα τονίζει την αντίθεσή του προς κάθε απόπειρα εμβολιασμού της με ανθρωπολογικές θεωρίες, αφού κάτι τέτοιο, κατά τη γνώμη του, ενέχει τον κίνδυνο αφανισμού της λαογραφίας.⁷²

Εντούτοις, παρά τις εξαγγελίες για θεωρητικές και μεθοδολογικές αναθεωρήσεις και παρά τις διστακτικές αμφιταλαντεύσεις που περιστασιακά πιστοποιούνται στο επίπεδο της ορολογίας, οι νεωτεριστικές αυτές τάσεις τελικά μόνο περιθωριακές μπορούν να χαρακτηριστούν. Θεωρώ ενδεικτικό το γεγονός ότι, ο Δ. Λουκάτος στο ίδιο κείμενο στο οποίο εισηγείται την υιοθέτηση της εθνογραφικής μεθόδου και κάνει λόγο για «Λαογραφία Εθνογραφική», ενώ γνωρίζει πολύ καλά τι σημαίνει ο όρος «εθνογραφία» στο πλαίσιο της γαλλικής ανθρωπολογικής σκέψης, εντούτοις καταφεύγει στην ταύτιση των δύο όρων δια μέσου της ετυμολογικής τους συγγένειας (εθνογραφία = έθνος και γράφω, λαογραφία = λαός και γράφω), παρακάμπτοντας με αυτόν τον τρόπο την ανθρωπολογική σημασία του όρου και τονίζοντας σαφώς τις εθνοκεντρικές του συνεκδοχές.⁷³ Έτσι, φαίνεται ότι η υιοθέτηση της εθνογραφικής μεθόδου,

71. Βλ. Δ. Λουκάτος, *Σύγχρονα Λαογραφικά*, Αθήνα 1963.

72. Βλ. Μ. Μερρακλή, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση*, ό.π., σ. 117 υποσ. 1 και Μ. Μερρακλή, «Θέσεις για τη Λαογραφία», *Διαβάζω* 245 (1990), σ. 20.

73. «Οι πρώτες λαογραφικές μας έρευνες άρχισαν με εθνική σκοπιμότητα και αποστολή. (...) Η Λαογραφία τότε έγινε πραγματική «Εθνογραφία»(...) Ωστόσο στην περίπτωση αυτή ο ρόλος της Λαογραφίας (όπως και της Γλωσσο-

που θα διεύρυνε τις δυνατότητες ερμηνείας των διαφόρων εκφάνσεων του παραδοσιακού πολιτισμού, άφησε ανεπηρέαστους τους περισσότερους λαογράφους και στην πραγματικότητα δεν εφαρμόστηκε ποτέ κατά τη λαογραφική έρευνα. Εξακολουθεί να κυριαρχεί η παραδοσιακή μεθοδολογία προσέγγισης των λαογραφικών φαινομένων, η εξάντληση της επιστημονικής ενασχόλησης στην ιδεολογικά και συναισθηματικά φορτισμένη συλλογή πρωτογενούς υλικού, χωρίς αναφορά στα κοινωνικο-οικονομικά συμφραζόμενα και αγνοώντας τις διαδικασίες, αλλά και τις τεχνικές παραγωγής, κατανομής και χρήσης. Αυτό εμπόδισε τους λαογράφους να μελετήσουν τα πολιτισμικά φαινόμενα ως κοινωνικά φαινόμενα που έχουν από μόνα τους πληροφοριακή αξία.

Ορισμένοι από τους σύγχρονους λαογράφους δίνουν την εντύπωση ότι ακροβατούν, καθώς επιχειρούν να συνδυάσουν όρους καταστατικά αντιθετικούς, προκειμένου να υποστηρίξουν τις νεωτεριστικές τάσεις της μεταπολεμικής λαογραφίας. Προς αυτή την κατεύθυνση αποκαλυπτικά είναι όσα γράφει το 1990 ο Μ. Μερακλής: «Οι δύο αυτοί προσανατολισμοί, ο σύγχρονος κοινωνικός, με τη βεβαιότητα της εμφάνισης νέων λαογραφικών φαινομένων, αλλά με ζητούμενο ακόμη την αντίστοιχη μεθοδολογία, και ο ιστορικός, με εξασφαλισμένη τη μέθοδο της συγχρονικής προσέγγισης, είναι σαφώς δύο νέοι προσανατολισμοί της μεταπολεμικής ελληνικής λαογραφίας που εγκαινιάζαν μιαν ουσιαστική ανανέωση. (...) Ενώ, η πριν από τον πόλεμο λαογραφία ζητούσε αποκλειστικά την ταυτότητα, η μεταπολεμική ενδιαφέρεται κατά κύριο λόγο, για την ετερότητα, όπως αυτή, κυρίως, προκύπτει με την ιστορική διαδικασία, αλλά και από την παρουσία ψυχολογικών διαφορών που συντελούν στη

λογίας) όταν γίνονται εθνογραφικές επιστήμες και παρέχουν άφθονα τεκμήρια για την πολιτιστική συνοχή, καθώς και για τον πρωταρχικό ρόλο που έχει παίξει, στη διατήρηση της συνοχής αυτής (στα έθιμα και στη γλώσσα), ο ακούρατος Άτλας του έθνους, λαός». Δ. Λουκάτος, *Λαογραφία – Εθνογραφία. Στοιχεία Διδασκαλίας και απόψεις από τον εναρκτήριο λόγο της έδρας του*, ό.π., σσ. 15-16.

διαμόρφωση της έννοιας —βασικής στην ορολογία της λαογραφίας— των παραλλαγών».⁷⁴

Η ανάγκη για θεωρητική θεμελίωση και επιστημονική τεκμηρίωση φαίνεται να υποχωρεί πάντα μπροστά στην επιταγή της εξαντλητικής καταγραφής όλων των στοιχείων, που εξυπηρετούν τους στόχους της ενίσχυσης της εθνικής ομοιογενοποίησης και συνέχειας.⁷⁵ Ακόμα και όταν εκλείπουν οι ιδιαίτερες ιστορικές συγκυρίες, αφενός όταν αποδυναμώνονται οι εξωτερικές προκλήσεις και απειλές και άρα αναιρούνται οι λόγοι που επέβαλαν την παρουσίαση μιας ιδανικοποιημένης εθνικής ει-

74. Μ. Μερακλής, «Θέσεις για τη Λαογραφία», ό.π., σ.20.

75. Στο σημείο αυτό ιδιαίτερα σημαντική η παρατήρηση της Α. Κυριακίδου-Νέστορος: «Το πρόβλημα με τους Έλληνες επιστήμονες που ασχολούνται με τις ανθρωπιστικές σπουδές (στις οποίες ανήκει, πιστεύω, και η λαογραφία) είναι ό-τι, επειδή ακριβώς αναφέρονται κατά κανόνα στα αρχαία ελληνικά υποδείγματα, δεν αισθάνονται αναγκασμένοι να παρακολουθούν με συνέπεια τις διεθνείς εξελίξεις της επιστήμης τους. Μένουν έτσι μεγάλα κενά ανάμεσα στις θεωρίες που εισάγονται κατά καιρούς απέξω, πράγμα που σημαίνει ότι, μόλις κανείς θελήσει να εκσυγχρονίσει τη διδασκαλία του, ανακαλύπτει ότι δεν έχει πού να πατήσει. Στην περίπτωση της λαογραφίας λ.χ. πώς μπορεί κανείς να προχωρήσει στη στρουκτουραλιστική ανάλυση των φαινομένων, εφόσον λείπουν από την ελληνική βιβλιογραφία οι προγενέστερες βαθμίδες του culturalism, του functionalism και του structuralism – functionalism; Οι θεωρίες αυτές, πέρα από τη μεθοδολογική τριβή που θα είχαν δώσει στους Έλληνες επιστήμονες, θα είχαν επίσης καθιερώσει —πράγμα απαραίτητο για κάθε περαιτέρω ανθρωπολογική έρευνα— την έννοια του πολιτισμού ως ενιαίου και ολοκληρωμένου συνόλου, που γι' αυτόν ακριβώς το λόγο μόνον «ολικά» (όχι δηλαδή αποσπασματικά, «λημματογραφικά») μπορεί να αντιμετωπιστεί». Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας*, ό.π., σσ.167-68. Για το ίδιο θέμα βλ., επίσης, Ε. Αλεξάκης, «Κοινωνική Ανθρωπολογία και Ελληνική Λαογραφία: ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πρόβλημα», στο *Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα*. Πρακτικά Συνεδρίου που οργανώθηκε από τον Σύλλογο Εργαζομένων του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, ό.π., σσ. 32-32, 42, υποσ. 22.

κόνας στο εξωτερικό και αφετέρου, στο εσωτερικό του κράτους, όταν η εθνική ταυτότητα και οι παρελθοντικές συναρτήσεις της γίνονται πλέον αποδεκτές, εντούτοις και πάλι η εθνική ιδεολογία, οι «πατριωτικοί στόχοι» εξακολουθούν να αποτελούν το θεωρητικό υπόβαθρο, τα θεμέλια της λαογραφικής πρακτικής.⁷⁶ Η ελληνική λαογραφία προσηλωμένη, στην υπεράσπιση της ελληνικότητας και της ανωτερότητας του ελληνικού πολιτισμού, αποτελεί κυρίως μία εφαρμοσμένη επιστήμη, άρρηκτα συνδεδεμένη με πολιτικο-ιδεολογικούς σκοπούς. Οι λαογράφοι, εμμένοντας στη μέθοδο και τους όρους ανάλυσης της λόγιας πανεπιστημιακής λαογραφίας, εξακολουθούν να μελετούν τη νεοελληνική πραγματικότητα, υπό το πρίσμα του πολιτισμικού δυϊσμού (λόγιοι/λαός) και υποστασιοποιώντας το αντικείμενο της έρευνάς τους, στοχεύουν στην ανάδειξη των μορφών του λαϊκού πολιτισμού σε κανονιστικά πρότυπα. Άρα, η έμφαση στον παραδοσιακό πολιτισμό και τις παραδοσιακές αξίες, σε συνδυασμό με την καλλιέργεια αισθημάτων προσήλωσης στο εξιδανικευμένο εθνικό παρελθόν, συνεχίζουν να αναδεικνύονται σε μηχανισμούς, οι οποίοι, συμβάλλοντας στην ιδεολογική κατασκευή ενός εθνικού «έθνους», μπορούν να ανταποκριθούν στις εκάστοτε ανάγκες για εθνική ανόρθωση και εθνική συσπείρωση.

76. Είναι σημαντικό να τονιστεί, ότι σχεδόν όλοι οι λαογράφοι, από τους θεωρητικούς θεμελιωτές μέχρι τους κυριότερους σύγχρονους εκπροσώπους της λαογραφικής επιστήμης, ανεξάρτητα από τις όποιες διαφορές τους, φαίνονται να συγκλίνουν στην άποψη ότι λαογραφία σημαίνει κυρίως συμβολή στην καλλιέργεια και ενίσχυση της εθνικής συνείδησης και δεν διστάζουν να την χαρακτηρίσουν ως κατ'εξοχήν εθνική επιστήμη μέχρι και τα τελευταία χρόνια (Σ. Κυριακίδης, «Τι είναι η λαογραφία και εις τι δύναται να ωφελήσει η σπουδή της», *Λαογραφία*, 12 (1938), σ. 147, Δ. Λουκάτος, *Λαογραφία – Εθνογραφία. Στοιχεία Διδασκαλίας και απόψεις από τον εναρτητήριο λόγο της έδρας του*, ό.π., σσ. 16-17, Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1978, σσ. 22-23, 291-292, Γ. Μέγας, «Λαογραφία, Εθνογραφία, Εθνολογία», ό.π., σσ. 36-37. Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση*, ό. π., σ. 9.

Έτσι, βρισκόμαστε μπροστά στο παράδοξο, στον ελληνικό χώρο, δύο συναφείς επιστημονικοί κλάδοι να βαδίζουν παράλληλα,⁷⁷ κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα, έχοντας κάποια κοινά σημεία τα οποία, ωστόσο, δεν αναγνωρίζουν και πολύ περισσότερο δεν θέλουν να τα χρησιμοποιήσουν ως γέφυρες.

Από την πλευρά της λαογραφίας, οι πρώτες εθνογραφικές έρευνες που πραγματοποιούνται στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '50, χωρίς καμία οργανική σύνδεση με την ελληνική ιστορική πραγματικότητα, χωρίς καμία διάθεση εμπλοκής στις διαδικασίες κατασκευής και αφήγησης της εθνικής συνέχειας, και εστιάζοντας στην ανάλυση και την κατανόηση των βαθύτερων δομών και των λειτουργιών των άτυπων πρακτικών της καθημερινής πραγματικότητας, δεν προκαλούν αντιδράσεις. Οι λαογράφοι εξακολουθούν να επικεντρώνονται στην καταγραφή των επίσημων μορφών της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας και θεωρώντας ότι η ιθαγένειά τους λειτουργεί ως νομιμοποιητικό δικαίωμα που τους εξασφαλίζει ως αδιαμφισβήτητη την επιστημονική εγκυρότητα των μελετών και των συμπερασμάτων τους για το νεοελληνικό πολιτισμό,⁷⁸ αδιαφορούν για τις ανθρωπολογικές μελέτες.

Ομοίως, από την πλευρά των ανθρωπολόγων, παρότι για ένα πρώτο τουλάχιστον διάστημα, η ανθρωπολογία στην Ελλάδα ασκείται και διαμορφώνεται κάτω από συνθήκες απόλυτης ιστορικής ηγεμονίας της λα-

77. Όπως πολύ πειστικά τεκμηριώνει ο M. Herzfeld η παράλληλη πορεία των δύο επιστημονικών προσεγγίσεων αποτελεί μία ισχυρή ένδειξη «της αμφισημίας που περιβάλλει την ελληνική ταυτότητα – της έντασης μεταξύ ευρωπαϊκών και εξωτικών στερεοτύπων». M. Herzfeld, *Η ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, ό.π., σ. 18.

78. Η αδιαφορία της λαογραφικής επιστήμης για την ανθρωπολογική ανάλυση και ερμηνεία της ελληνικής πραγματικότητας αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι από το 1960, όταν δημοσιεύονται οι πρώτες ανθρωπολογικές μελέτες για την Ελλάδα μέχρι και σήμερα ακόμη —εκτός από λίγες εξαιρέσεις— αποφεύγεται συστηματικά οποιαδήποτε αναφορά στα δεδομένα και τα συμπεράσματα των ανθρωπολογικών ερευνών που αφορούν στον ελληνικό χώρο.

ογραφίας, τόσο οι ξένοι όσο και οι εγχώριοι ερευνητές, στην πλειονότητά τους, αγνοούν τη λαογραφική παραγωγή, δεν ανατρέχουν στις λαογραφικές μελέτες και δεν χρησιμοποιούν τα λαογραφικά δεδομένα ως πηγή πληροφοριών.⁷⁹ Η παραγνώριση της ελληνικής λαογραφίας από τους πρώτους ανθρωπολόγους που έρχονται στην Ελλάδα, μπορεί, ενδεχομένως, να οφείλεται και στη γενικότερη «αμηχανία» την οποία νοιώθουν οι εκπρόσωποι της αγγλικής σχολής μπροστά στο πρόβλημα της προσαρμογής της θεωρίας και των αναλυτικών εργαλείων του δομολειτουργισμού στα δεδομένα κοινωνιών, όπως η ελληνική, που διαθέτουν γραπτή ιστορία και παράδοση.

Έτσι, δημιουργείται μια συνθήκη όπου οι ανθρωπολόγοι νομιμοποιούν την αδιαφορία τους προς το λαογραφικό υλικό, αντιμετωπίζοντας με δυσπιστία τη λαογραφική προσέγγιση ως μη επιστημονική, ενόσω χωρίς να διεκδικεί επαρκή θεωρητική θεμελίωση και ιδιαίτερα εννοιολογι-

79. Ο J. Campbell, για παράδειγμα, στο περίφημο κείμενό του για τους Σαρακατσάνους περιλαμβάνει στην επιλεκτική ελληνική βιβλιογραφία, την οποία παραθέτει στο τέλος του βιβλίου του, λαογραφικές μελέτες που αφορούν στους νομάδες κτηνοτρόφους της Ηπείρου. Η αναφορά όμως σε ορισμένα από τα κείμενα αυτά περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στο εισαγωγικό κεφάλαιο, όπου ο συγγραφέας παρουσιάζει στοιχεία σχετικά με την ιστορική καταγωγή των Σαρακατσάνων και αναφέρεται στους όρους και τις συνθήκες εγκατάστασής τους στη γεωγραφική περιοχή του Ζαγοριού (βλ. J. Campbell, *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, ό.π.). Στο κύριο σώμα της μελέτης του βρίσκουμε ελάχιστες (7 συνολικά) παραπομπές αποκλειστικά και μόνο στο έργο της Α. Χατζημιχάλη για τους Σαρακατσάνους (συνήθως ο συγγραφέας επικαλείται το υλικό της λαογράφου προκειμένου να ενισχύσει ή να επαληθεύσει τα εθνογραφικά του δεδομένα). Στο έργο της Ε. Friedl για τα Βασιλικά, βρίσκουμε στη γενική βιβλιογραφία μόνο το βιβλίο του Γ. Μέγα για τις ελληνικές γιορτές, ενώ δεν υπάρχει καμμία παραπομπή στο κυρίως κείμενο (βλ. E. Friedl, *Vasilika: A village in Modern Greece*, ό.π.). Στο βιβλίο της J. du Boulay δεν ανευρίσκεται καμμία αναφορά σε λαογραφική μελέτη (βλ. J. du Boulay, *Portrait of a Greek Mountain Village*, ό.π.).

κά εργαλεία, εμμένει στην αναζήτηση επιβιωμάτων⁸⁰ και την ανάδειξή τους σε εθνικά χαρακτηριστικά. Οι λαογράφοι, από την άλλη πλευρά, έχοντας εξ ορισμού υιοθετήσει μία αμυντική στάση, στην προσπάθειά τους να τεκμηριώσουν και να διασφαλίσουν την επιστημονική αυτοτέλεια της λαογραφικής επιστήμης απέναντι στις «αφομοιωτικές» —όπως τις θεωρούν— τάσεις της ανθρωπολογίας, προτιμούν την ενδοσκόπηση και την απομόνωση.⁸¹

Παρότι αυτή η αποτύπωση των σχέσεων μεταξύ των δύο γνωστικών κλάδων μας επιτρέπει να μιλήσουμε με βεβαιότητα, αν όχι για α-

80. Βλ. L.M. Danforth, «The ideological Context of the Search for Continuities in Greek Culture», ό.π., σσ. 57-58.

81. «Η πολιτιστική εξέλιξη διαφοροποιεί τη λαογραφία από την εθνολογία, που ασχολείται με τους πολιτισμούς «φυσικών λαών» (Naturvölker), δηλ. λαών που ζουν σ' ένα πολύ λίγο επηρεασμένο, ακόμα από την ανθρώπινη δραστηριότητα φυσικό περιβάλλον και βρίσκονται στο στάδιο μιας υποτυπώδους τεχνολογίας και οικονομίας. Με τη βαθμιαία εξαφάνιση των «κατά φύσιν» λαών η εθνολογία άρχισε να προσεγγίζει και σύγχρονες κοινωνίες. Η κίνηση αυτή έχει προκαλέσει μια σχεδόν αξεδιάλυτη σύγχυση των ορίων των δύο επιστημών κάτι, για το οποίο δεν ευθύνεται η λαογραφία, την οποία εξάλλου η πολυώνυμη εθνολογία – λέγεται και κοινωνική ανθρωπολογία και πολιτισμική ανθρωπολογία και απλώς ανθρωπολογία χωρίς να εξαντλείται μ' αυτά το ονοματολόγιο – επιχειρεί να αφανίσει». Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση*, ό.π., σ. 117 υποσ. 1. «Στην Ελλάδα έγιναν αρκετές έρευνες από ανθρωπολόγους, κυρίως στην ύπαιθρο σε θέματα καθαρά λαογραφικά (γάμος, προίκα, οικογένεια, κοινωνική οργάνωση κλπ.). Η λαογραφία δεν αντιδικεί με κανέναν. Αναγνωρίζουμε ότι οι εργασίες εκείνες ήταν σημαντικές και για τη λαογραφία (...) Η λαογραφία επιτελεί τώρα το επιστημονικό της έργο μέσα στις νέες συνθήκες. Αν αυτό δεν το δέχονται ορισμένοι, οφείλεται στο γεγονός ότι αγνοούν αυτό που συντελείται στους κόλπους της ή (σπανιότερα) σκόπιμα το αποκρύπτουν». Μ. Μερακλής, «Θέσεις για τη Λαογραφία», ό.π., σ. 21. Βλ. επίσης Μ. Μερακλής, «Ιστορική Λαογραφία», στο Χ. Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός Πολιτισμός: Λαογραφία και Ιστορία. Συνέδριο στη μνήμη της Α. Κυριακίδου-Νέστορος*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 35-37.

ντιπαράθεση, πάντως για εκατέρωθεν αδιαφορία, δεν μπορούμε, να αγνοήσουμε και τα μεταξύ τους κοινά σημεία, τα οποία, ωστόσο, οι ίδιοι ουδέποτε παραδέχτηκαν. Τόσο η λαογραφία όσο και η ανθρωπολογία επικεντρώνονται στις αγροτοκτηνοτροφικές κοινότητες του ελλαδικού χώρου. Σε μια πρώτη φάση, στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, και οι δύο επιστημονικές προσεγγίσεις, παραγνωρίζοντας τη σημασία τόσο του ιστορικού πλαισίου όσο και της κοινωνικής αλλαγής, βρίσκονται συνειδητά ή όχι εγκλωβισμένες στην εξωραϊσμένη εικόνα μιας τεχνητής στατικότητας, η οποία διασώζει ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία που απειλούνται άμεσα από τις διαδικασίες εκμοντερνισμού. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, λαογράφοι και ανθρωπολόγοι μέσα από διαφορετικούς δρόμους, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, εγκύπτουν στη σωστική καταγραφή των χαρακτηριστικών που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν. Τέλος, αν η λαογραφία επιφορτίζεται με καθήκοντα που υπακούουν στα πρόταγματα της εθνικιστικής ιδεολογίας, η ανθρωπολογία από την άλλη πλευρά φαίνεται να υπηρετεί το ιδεολόγημα του εκσυγχρονισμού, ταυτιζόμενη με τη νεωτερικότητα και αναλαμβάνοντας να διακηρύξει ή και να επιβεβαιώσει τη διάθεση εκμοντερνισμού και τις εκσυγχρονιστικές —πλην όμως αμφίθυμες— τάσεις του ελληνικού κράτους να προσεγγίσει και ενδεχομένως να ταυτιστεί με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Δεν χωρά ωστόσο αμφιβολία ότι τα μεταξύ τους κοινά σημεία δεν αποδείχθηκαν ικανά να συμβάλλουν, ώστε να παρακαμφθούν οι ριζικές διαφορές και οι δύο επιστήμες να συγκλίνουν κατά τη μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας. Η λαογραφία, επιμένοντας να αντλεί τη νομιμότητά της από έναν ρητό εθνοκεντρισμό και τις διαδικασίες ιδεολογικής κατασκευής της ταυτότητας, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το συγκριτικό προσανατολισμό και την έμφαση στην ετερότητα του ανθρωπολογικού εγχειρήματος. Η εισαγωγή από την άλλη μεριά του ανθρωπολογικού λόγου στην Ελλάδα συντελείται, εξ ορισμού, σε αντίστιξη με το εθνικιστικό-ρομαντικό πνεύμα του λαογραφισμού και παραπέμπει στις απόπειρες απομάκρυνσης από την ομοιογενοποιητική πολιτική του έθνους – κράτους.

Έτσι, η σκιαγράφηση της παράλληλης πορείας των δύο γνωστικών κλάδων στον ελληνικό χώρο καταδεικνύει, γιατί δεν ευσταθεί ο ισχυρισμός, ότι η ανθρωπολογία μπορεί να θεωρηθεί μια διαφορετική —ενδεχομένως πιο σύγχρονη— εκδοχή της λαογραφικής πρακτικής. Παρά ταύτα, όπως και στην αρχή τόνισα, τη στιγμή αυτή διατυπώνονται προτάσεις που εισηγούνται τη συμπόρευση των δύο επιστημονικών προσεγγίσεων. Όπως εύκολα μπορεί να υποθέσει κανείς, οι τάσεις αυτές για προσέγγιση υπαγορεύονται από διαφορετικά, για τον κάθε κλάδο, κίνητρα και ανάγκες.

Οι απόπειρες συμπλησιασμού εκ μέρους της ελληνικής λαογραφίας προς την ανθρωπολογία, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, προσβλέπουν σε μία διαδικασία ανανέωσης και εκσυγχρονισμού, διαδικασία η οποία, αν και εξαγγέλεται, όπως είδαμε, από τις αρχές της δεκαετίας του '70, παραμένει μέχρι σήμερα μετέωρη. Δεν αποκλείεται, οι τάσεις αυτές στους κόλπους της ελληνικής λαογραφίας να σχετίζονται και με τις γενικότερες αναθεωρήσεις που χαρακτηρίζουν το χώρο της επιστήμης του folklore σε διεθνές επίπεδο, ήδη από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Δεν είναι ίσως χωρίς σημασία το γεγονός, ότι στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είτε λίγο πριν είτε αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο όρος folklore εγκαταλείπεται μεταξύ άλλων και εξαιτίας των εθνοκεντρικών του συνεκδοχών.⁸² Αυτό παρατηρείται ακόμα και σε χώ-

82. Εκτός από τις βαλκανικές χώρες όπου η επιστήμη του folklore συνεχίζει να επικρατεί και τη Γερμανία όπου επίσης η Volkskunde δεν υποχώρησε ποτέ. Η γερμανική Volkskunde χωρίς να απομακρυνθεί απόλυτα από τις σκοπιμότητες της εθνικιστικής ιδεολογίας παρέμεινε προσηλωμένη αποκλειστικά στη μελέτη της γερμανικής κοινωνίας απορρίπτοντας τη συγκριτική προοπτική και την έμφαση στην ετερότητα που χαρακτηρίζουν την ανθρωπολογική προσέγγιση. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό, ότι παρόλο που στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ο όρος Volkskunde απετέλεσε αντικείμενο έντονης διαμάχης και αμφισβητήσεων εξαιτίας των ιδεολογικών του συνεκδοχών, ο συγκεκριμένος όρος διατηρήθηκε ακριβώς επειδή οι γερμανοί ερευνητές επεδίωκαν η ονομασία της επιστήμης να εξακολουθεί να παραπέμπει στην ιστορική της ταυτότητα. (Α.

ρες όπως η Αγγλία και η Γαλλία, στις οποίες, παρότι η επιστήμη του folklore δεν είχε ταυτιστεί απόλυτα με τις διαδικασίες συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας, είχε ωστόσο κατά καιρούς συνδεθεί με εθνικιστικά κινήματα και είχε καθιερωθεί ως εργαλείο εθνικής προπαγάνδας, στο βαθμό που εξωραϊζοντας και υπερθεματίζοντας την επιστροφή στην ύπαιθρο και την αγροτική ζωή, εξιδανίκευε τις «εθνικές» αρετές του λαϊκού πολιτισμού.⁸³ Εκτός από τα εθνοκεντρικά σημαινόμενα, η εγκατάλειψη του όρου folklore συνδέεται αναμφισβήτητα και με τις θεωρητικές μετατοπίσεις και τις μεθοδολογικές ανακατατάξεις που επισυμβαίνουν και συντελούν, ώστε η επιστήμη του folklore, σε ορισμένες περιπτώσεις —πάντοτε σε στενή συνάρτηση τόσο με τις εθνικές ιδεολογικο-πολιτικές ιδιαιτερότητες όσο και με τις ιδιαίτερες συνθήκες που χαρακτηρίζουν την ανάπτυξη και την ακαδημαϊκή πορεία των κοινωνικών επιστημών στο κάθε κράτος— να παραχωρεί τη θέση της στην κοινωνική ανθρωπολογία.⁸⁴

Niederer, «Tendances de la recherche folklorique dans les pays de langue allemande», στο I. Chiva και U. Jeggle (επιμ.), *Ethnologues en Miroir. La France et les pays de langue allemande*, Editions de la maison des sciences de l'homme, Παρίσι 1987, σ. 202).

83. Για τους δεσμούς του γαλλικού folklore με το καθεστώς του Vichy και τις αρνητικές συνεκδοχές που συνόδευαν μεταπολεμικά τον όρο folklore και ουσιαστικά υπαγόρευαν την κατάργησή του βλ. J. Cuisenier et M. Segalen, *Ethnologie de la France*, Presses Universitaires de France, Παρίσι 1986, σ. 38.

84. Η επιστήμη του folklore, στη Γαλλία για παράδειγμα, μετονομάστηκε σε εθνολογία (ethnologie) (βλ. J. Cuisenier, et M. Segalen, *Ethnologie de la France*, ό.π.). Στη συγκεκριμένη χώρα μέχρι πρόσφατα (τέλη δεκαετίας του '80) υπήρχε η τάση να διακρίνεται η κοινωνική ανθρωπολογία, ως μελέτη των «εξωτικών» κοινωνιών, από την εθνολογία, η οποία αντιστοιχούσε στη μελέτη κατ'έξοχόν της γαλλικής κοινωνίας και κατ' επέκταση και των άλλων ευρωπαϊκών κοινωνιών. Για μια διεξοδική και κατ' αντιπαράθεση επισκόπηση της ιστορικής πορείας των επιστημών αυτών στη Γαλλία και τη Γερμανία βλ. I. Chiva και U. Jeggle (επιμ.), *Ethnologues en Miroir. La France et les pays de langue*

Από τη σκοπιά της ανθρωπολογίας, τα τελευταία χρόνια καθίσταται ολοένα και πιο φανερό ότι οι ερευνητές δεν δικαιούνται πλέον να παραβλέπουν το γεγονός ότι οι λαογράφοι, παρά την όποια προσήλωσή τους στην ιστορικο-φιλολογική προσέγγιση, αποδείχθηκαν πάντως εξαιρετικοί συλλογείς. Στην κοινή προσπάθειά τους να τεκμηριώσουν τη μοναδικότητα και τη συνέχεια του εθνικού πολιτισμού, τόσο οι ακαδημαϊκοί όσο και οι ερασιτέχνες λαογράφοι αρχίζοντας από τα τέλη του 19ου αιώνα, συγκέντρωσαν έναν τεράστιο όγκο εμπειρικού υλικού,⁸⁵ το οποίο, έστω και αν καταγράφηκε με μοναδικά κριτήρια τη λημματική ταξινόμηση και τη διαχρονική σύγκριση, παραμένει εξαιρετικά πλούσιο, ενώ για ορισμένα θέματα αποτελεί και τη μοναδική πλέον πηγή που διαθέτουμε. Παρά την ιδεοληπτική εμμονή στην εξιδανίκευση, τη θεματική κατάταξη και την α-χρονικότητα που χαρακτηρίζουν τις λαογραφικές συλλογές, δύσκολα μπορεί να αμφισβητήσει κανείς τις σημαντικές πληροφορίες που ενυπάρχουν σ' αυτές, πληροφορίες οι οποίες επιτρέπουν την αποκατάσταση της ιστορικής προοπτικής, προκειμένου η ανθρωπολογική ανάλυση να αποδώσει την πολλαπλότητα της σχέσης παρόντος

allemande, ό.π.. Για την περιθωριακή θέση της επιστήμης του folklore στην Αγγλία και τη Γαλλία βλ. A. Jackson, «Reflections on ethnography at home and the ASA», στο A. Jackson (επιμ.), *Anthropology at Home*, Tavistock Publications, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1987, σ. 2.

85. Πρόκειται κυρίως για χειρόγραφα με το πρωτογενές υλικό από τις «λαογραφικές αποστολές», τις επιτόπιες δηλ. έρευνες, που πραγματοποίησαν (και πραγματοποιούν) οι πανεπιστημιακοί, οι ερευνητές και οι ερασιτέχνες λαογράφοι. Τα χειρόγραφα αυτά βρίσκονται κατατεθειμένα στο Αρχείο του Κέντρου Ερεύνης της Ακαδημίας Αθηνών ή στα Σπουδαστήρια της Λαογραφίας των Φιλοσοφικών Σχολών (η καταγραφή εθίμων ή στοιχείων της προφορικής παράδοσης από τον τόπο καταγωγής των φοιτητών αποτέλεσε τον κυριότερο τρόπο «μύησής» τους στην λαογραφική επιστήμη). Ένα μικρό μόνο μέρος του υλικού αυτού έχει δημοσιευθεί είτε με τη μορφή άρθρων σε σχετικά λαογραφικά περιοδικά είτε ως ανεξάρτητες εκδόσεις.

και παρελθόντος κατά τη μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας.⁸⁶ Άλλωστε, υπάρχει και λαογραφικό υλικό που έχει συγκεντρωθεί από εξωπανεπιστημιακούς κυρίως λαογράφους, και το οποίο, μακριά από τις υπερβολές της εθνο-ρομαντικής ρητορείας και τις ιδεοτυπικές συγκρίσεις με το εξιδανικευμένο εθνικό παρελθόν, καταγράφει πιστά τις διάφορες εκφάνσεις του παραδοσιακού πολιτισμού, παρακάμπτοντας τις βασικές αδυναμίες της λαογραφικής προσέγγισης.⁸⁷

Εξάλλου, η ανθρωπολογική βιβλιογραφία για τον ελληνικό χώρο έχει να επιδείξει μελέτες, οι οποίες, περνώντας πίσω από τις εθνικές διαστάσεις των λαογραφικών κειμένων και λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες παραγωγής του λαογραφικού υλικού, υποδεικνύουν πώς μπορεί να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για μία γόνιμη, για την ανθρωπολογική οπτική, επεξεργασία του λαογραφικού υλικού. Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα που επικεντρώνονται στα ιδεολογικο-πολιτικά ζητήματα, τα οποία σημάδεψαν την ανάδυση και την πορεία της ελληνικής λαογραφίας και υπαγόρευαν τη συμβολή της στην κατασκευή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, το οφείλουμε στον άγγλο ανθρωπολόγο Μ.

86. Έχει άλλωστε τονιστεί η γενικότερη τάση των ανθρωπολόγων, όταν στρέφονται προς τις δυτικές κοινωνίες, να αναζητούν τρόπους συνομιλίας με τους λαογράφους και τους ιστορικούς, προκειμένου να νοσηματοδοτηθούν τοπικές ιδιαιτερότητες. Βλ. A. Jackson, «Reflections on ethnography at home and the ASA», στο A. Jackson (επιμ.) *Anthropology at Home*, ό.π. σ. 3. Ενώ η σημασία του υλικού, το οποίο μέχρι πρόσφατα αντιμετωπιζόταν με δυσπιστία ως «λαογραφικό», για την κατανόηση των συμβολικών συστημάτων και γενικότερα των πολιτισμικών μορφών αναγνωρίζεται και από τους κοινωνικούς ιστορικούς βλ. P. Burke, *History and Historians in the Twentieth Century*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2002, σσ. 27-28.

87. Βλ. ενδεικτικά το έργο εξωπανεπιστημιακών ερευνητών όπως ο Δ. Λουκόπουλος και η Α. Χατζημιγάλη, ενώ ιδιαίτερα μνεία θα πρέπει να γίνει και για ορισμένα χειρόγραφα των λαογραφικών αποστολών που βρίσκονται στο Κέντρο Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.

Χέρτσφελντ (M. Herzfeld).⁸⁸ Ενώ αναλύει τις διαδικασίες συγκρότησης του νεοελληνικού έθνους – κράτους, οι διεισδυτικές και κριτικές παρατηρήσεις του συγγραφέα εστιάζονται τόσο στις πολιτικές διαστάσεις του εθνοκεντρικού λαογραφισμού όσο και στους λόγους που προκάλεσαν την απομόνωση της ελληνικής λαογραφίας. Αν και δεν επιδιώκει να καταλήξει σε συμπεράσματα αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ της λαογραφίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα, καθίσταται, ωστόσο, σαφής η προσπάθειά του να καταδείξει ότι η εξαιρετικά αρνητική στάση απέναντι στο έργο των λαογράφων και η θεώρηση της προσπάθειάς τους, αποκλειστικά και μόνο μέσα από τα δικά μας σημερινά κριτήρια, στερείται οποιουδήποτε νοήματος.⁸⁹

Με τον ίδιο τρόπο, δύο άλλοι ανθρωπολόγοι, ο Λ. Ντάνφορθ (L.M. Danforth) και η Τζ. Κάουαν (J. Cowan), μας προτείνουν μία κριτική ανάλυση που καταδεικνύει πώς οι ιδεολογικο-πολιτικοί στόχοι, οι ουσιωκρατικές τάσεις που απορρέουν από τα προτάγματα της εθνικιστικής ρητορείας καθόρισαν τη λόγια πανεπιστημιακή λαογραφία, εγκαθιδρύοντας μια ιεραρχική αντίθεση μεταξύ λαογράφων και λαού, έτσι ώστε άλλοτε ο λαϊκός λόγος να διαμεσολαβείται από την επίσημη ερμηνεία της λαογραφικής επιστήμης και άλλοτε οι τοπικές αντιλήψεις για την παράδοση να αναδιαρθρώνονται, για να υπαχθούν στα σχήματα των λαογράφων.⁹⁰

Εκτός όμως από τα παραδείγματα αυτά που εντρυφούν σε ζητήματα αναφορικά με την ιδεολογική συγκρότηση και τη θεωρητική ανάπτυξη

88. Βλ. M. Herzfeld, *Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, ό.π.

89. Αξίζει να τονιστεί ότι ο ίδιος αναφέρεται συστηματικά στις λαογραφικές μελέτες που αφορούν στις ελληνικές κοινότητες τις οποίες έχει μελετήσει.

90. Βλ. L.M. Danforth, «The ideological Context of the Search for Continuities in Greek Culture», ό.π. και J. Cowan, «Folk Truth: When the Scholar Comes to Carnival in a 'Traditional' Community», *Journal of Modern Greek Studies*, 6 (1988) 2, σσ. 245-260.

της ελληνικής λαογραφίας, τα τελευταία χρόνια, αποδεικνύεται ότι οι λαογραφικές μελέτες μπορούν να αντιμετωπιστούν ως κειμενικές κατασκευές. Η ανθρωπολογία έχει αποδείξει ότι διαθέτει τα αναλυτικά εργαλεία ώστε αποδίδοντας στα λαογραφικά δεδομένα το ρόλο του κειμενικού υλικού να αναδεικνύει τη σημασία τους για τα ανθρωπολογικά ερμηνευτικά σχήματα. Συγκεκριμένο παράδειγμα ανθρωπολογικής μελέτης, όπου τα βασικά ερωτήματα που τίθενται και το ερμηνευτικό σχήμα που ακολουθείται, θεμελιώνονται στη σύγχρονη εθνογραφική και ανθρωπολογική θεωρία, οι απαντήσεις ωστόσο αναζητούνται στις γραπτές λαογραφικές πηγές, συνιστά η διδακτορική διατριβή του Θ. Παραδέλλη, η οποία και υποδεικνύει με πολύ σαφή τρόπο το εφικτό του συγκεκριμένου εγχειρήματος.⁹¹

Καταλήγοντας, θα ήθελα να καταστήσω σαφές ότι στόχος του κειμένου δεν ήταν η διατύπωση προτάσεων αναφορικά με το πώς θα πρέπει να διαμορφωθεί μελλοντικά η σχέση της ανθρωπολογίας με την ελληνική λαογραφία. Αντίθετα, θεωρώ ότι η ρητορική, που παραπέμπει σε ζητήματα ταύτισης ή αφομοίωσης, από οποιαδήποτε πλευρά και αν εκφέρεται, κατά κανένα τρόπο δεν νομιμοποιείται. Αυτό που υποστηρίζω είναι ότι το ζήτημα της σχέσης των δύο επιστημονικών κλάδων δεν μπορεί και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα απλό θέμα ορολογίας. Το ιστορικό ανάδυσης και η εξελικτική τους πορεία στον ελληνικό χώρο υποδεικνύουν με κατηγορηματικό, νομίζω, τρόπο ότι η μετωνυμία του ενός κλάδου δεν αρκεί, για να άρει τις εγγενείς και θεμελιώδεις διαφορές τους. Τα απλά «δάνεια» στο επίπεδο των όρων, χωρίς τις αναγκαίες μεθοδολογικές μετατοπίσεις και την αναφορά σε συγκεκριμένα θεωρητικά πλαίσια, δεν μπορούν παρά να επιτείνουν τις παρανοήσεις και σε τελική ανάλυση να οξύνουν τις αντιφάσεις και τις αντιπαραθέσεις. Ακό-

91. Βλ. Θ. Παραδέλλης, *Από τη βιολογική γέννηση στην κοινωνική. Πολιτισμικές και Τελετουργικές Διαστάσεις της Γέννησης στον Ελλαδικό χώρο του 19ου αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 1995.

μα περισσότερο, απλουστεύσεις ανάλογες με την άποψη, ότι εφόσον η ελληνική ανθρωπολογία χαρακτηρίζεται από την πολιτισμική συνάφεια «υποκειμένου/αντικειμένου», προσδιορίζεται κατά κύριο λόγο ως αυτο-ανθρωπολογία, μπορεί εύκολα να ταυτιστεί με τη λαογραφική προσέγγιση, δεν μπορούν παρά να οδηγήσουν σε επικίνδυνες ερμηνευτικές στρεβλώσεις. Η μετάβαση από τον έναν επιστημονικό χώρο στον άλλο, δεν μπορεί να νοηθεί ως αυτόματη ή αυτονόητη διαδικασία. Αντίθετα, προϋποθέτει διεργασίες πολύ πιο σύνθετες τόσο στο θεωρητικό όσο και στο μεθοδολογικό επίπεδο.

Αν πρέπει να γίνουν βήματα που θα οδηγήσουν στην παραδοχή και την αναγνώριση, αναγνώριση αυτών που ο ένας γνωστικός κλάδος έχει να προσφέρει στον άλλο, τα βήματα αυτά απαιτούν επιστημολογικές ανακατατάξεις και από τις δύο πλευρές. Και πάντως η αναγνώριση για την οποία κάνω λόγο θα πρέπει —κατά τη γνώμη μου τουλάχιστον— να μην θέτει ως όρο την κυριαρχία του ενός κλάδου επί του άλλου και κυρίως θα πρέπει να είναι απαλλαγμένη από προκαταλήψεις, περιστασιακές σκοπιμότητες και ευκαιριακούς εντυπωσιασμούς.